

ДЕРЖАВНА НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА БІБЛІОТЕКА
УКРАЇНИ ІМЕНІ В. О. СУХОМЛІНСЬКОГО

***Аналітичний вісник
у сфері освіти й науки***

**Випуск XVI
2022**

Довідковий бюлетень

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ

ДЕРЖАВНА НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

АНАЛІТИЧНИЙ ВІСНИК У СФЕРІ ОСВІТИ Й НАУКИ

Аналітичний вісник у сфері освіти й науки : довід. бюл. Вип. XVI / НАПН України,
ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. – Вінниця : ТВОРИ, 2022. – 61 с.
ISBN 978-617-552-144-1

*Рекомендовано до друку вченою радою
ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського
(протокол №7 від 23.06.2022 р.)*

ЗМІСТ

Засновник
ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

Заснований у 2015 р.
Видається двічі на рік

Рецензенти:

Лучанинова О. П. – доктор педагогічних наук,
професор, професор кафедри інженерної
педагогіки Навчально-наукового інституту
«Інститут промислово-ділових технологій»
Українського державного університету науки
і технологій

Черевичний Г. С. – кандидат історичних
наук, доцент, доцент кафедри новітньої історії
України Київського національного
університету імені Тараса Шевченка

Матвійчук О. Є. – кандидат педагогічних
наук, науковий співробітник відділу науково-
освітніх інформаційних ресурсів ДНПБ
України ім. В. О. Сухомлинського

НАЦІОНАЛЬНА ОСВІТА: ІННОВАЦІЙНА ШКОЛА

Закатнов Д. О.

Проблеми військово-професійної орієнтації
молоді (аналітичний огляд).....3

Вараксіна Н. В.

Можливості використання технологій
віртуальної реальності в освіті (аналітичний
огляд).....15

ПЕДАГОГІКА

Рабаданова Л. В.

Актуальні теоретичні та прикладні аспекти
інклюзивної освіти в Україні
(реферативний огляд).....34

ПСИХОЛОГІЯ

Гуралюк А. Г.

Розвиток національно-патріотичної
компетентності здобувачів освіти в Україні
(аналітичний огляд).....47

ISBN 978-617-552-144-1

©Державна науково-педагогічна бібліотека
України імені В. О. Сухомлинського, 2022

НАЦІОНАЛЬНА ОСВІТА: ІННОВАЦІЙНА ШКОЛА

ПРОБЛЕМИ ВІЙСЬКОВО-ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЙ МОЛОДІ (аналітичний огляд)

Автор-упорядник:

Закатнов Д. О., кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник відділу наукового інформаційно-аналітичного супроводу освіти ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

В огляді розглянуто один з актуальних в умовах військової агресії РФ аспектів професійної орієнтації – військово-професійну орієнтацію молоді, яка є ефективним засобом її підготовки до усвідомленого вибору військових професій як напряму реалізації життєвих та кар'єрних планів особистості. Проаналізовано різноманітні підходи до визначення її основної мети, розглянуто психологічні особливості кар'єрних орієнтацій військовослужбовці. Висвітлено використання військово-професійної орієнтації як засобу підготовки учнівської молоді до вибору військових професій та підготовки до вибору професій в інших силових структурах.

Ключові слова: професійна орієнтація, військово-професійна орієнтація, готовність до вибору професії, військово-професійна спрямованість

Збройна агресія РФ та її наслідки ще довгий час суттєво впливатимуть на соціально-економічний розвиток України. Зокрема, відновлення та розвиток її економіки значним чином вплине на структуру зайнятості населення, а необхідність зміцнення Збройних сил України – на зміст, форми та методи підготовки молоді до захисту Батьківщини та вибору військових професій як напряму власного професійного розвитку. Одним із дієвих засобів розв'язання зазначених актуальних проблем є професійна орієнтація та її окремий напрям – військово-професійна орієнтація.

Підготовка людини до усвідомленого вибору майбутньої професії є однією з актуальних соціально-економічних та психолого-педагогічних проблем. Одними із засобів її вирішення є професійна орієнтація, яка Концепцією державної системи професійної орієнтації населення (2008 р.) визначається як науково обґрунтована система взаємопов'язаних економічних, соціальних, медичних, психологічних і педагогічних заходів, спрямованих на

активізацію процесу професійного самовизначення та реалізації здатності до праці особи, виявлення її здібностей, інтересів, можливостей та інших чинників, що впливають на вибір професії або на зміну виду трудової діяльності [15].

Професійна орієнтація як система цілеспрямованих психолого-педагогічних заходів сформувалася на початку минулого століття. За понад сто років розвитку професійної орієнтації погляди щодо її ролі й місця у підготовці молоді до усвідомленого вибору майбутньої професії суттєво трансформувалися, відповідно, змінювалися й підходи до визначення її мети, сутності, структури тощо. До середини 70-х років ХХ століття панували визначення професійної орієнтації як системи державних заходів, спрямованих на формування в учнівської молоді готовності до вибору професій на основі потреб суспільства із врахуванням інтересів і схильностей учня. У 80-х рр. професійну орієнтацію почали розглядати, насамперед, як засіб підготовки особистості до професійного самовизначення, але при цьому потреби суспільства привалювали над потребами особистості, або як засіб формування професійної спрямованості (спрямованості на професію або групу споріднених професій). У 90-х рр. минулого століття в Україні професійну орієнтацію розглядали (І. Бех, Г. Балл, Є. Павлютенков, Б. Федоришин, М. Янцур) переважно як засіб підготовки особистості до професійного самовизначення, але при цьому особистість розглядалася не як об'єкт, а як суб'єкт саморозвитку [30]. У сучасних дослідженнях (Д. Закатнов, В. Капиця, В. Лозовецька, В. Орлов, К. Шурупова та ін.) професійна орієнтація аналізується у контексті проблеми підготовки молоді до вибору та реалізації професійної кар'єри.

Професійна орієнтація є одним з провідних засобів підготовки особистості до вибору майбутньої професії та побудови освітньо-професійної траєкторії. В умовах військової агресії РФ та на перспективу одним з ключових її завдань стає підготовка молоді до вибору професій, пов'язаних з захистом України, насамперед – військових професій. Профорієнтаційну роботу за цим напрямом виокремлено в окремий вид профорієнтаційної роботи – військово-професійну орієнтацію молоді. Проблемі військово-професійної орієнтації молоді приділяється велика увага як на загальнодержавному рівні [11; 9; 27], так і на рівні Збройних сил України та інших силових відомств [25; 26]. Крім того, вітчизняні дослідники розглядають військово-професійну орієнтацію не лише як специфічний напрям профорієнтаційної роботи, але й як важливий складник військово-патріотичного виховання молоді [3; 12; 18; 19; 31].

Різноманітні підходи до визначення сутності військово-професійної орієнтації відображено у дослідження вітчизняних науковців [4; 5; 8; 13; 17; 22]. У нормативно-правовому полі вона визначається як складова державної системи забезпечення зайнятості населення та військово-патріотичного виховання молоді, яка включає комплекс заходів соціально-психологічного, інформаційно-комунікативного характеру щодо формування військово-професійної спрямованості, поступового накопичення інформації та отримання

нових даних про загальнолюдські, спеціальні здібності та професійну придатність громадянина до військової служби у Збройних Силах України та інших військових формуваннях держави, утворених відповідно до законів України. Військово-професійна орієнтація молоді включає: військово-професійне інформування; військово-професійні консультації; військово-професійний добір; військово-професійний відбір [25].

Важливе теоретичне та практичне значення для військово-професійної орієнтації учнівської молоді мають наукові здобутки вітчизняних військових педагогів і психологів (О. Автушенко [1], А. Афанасьєва [2], В. Кушов [16], В. Невмержицький [21], В. Ягупов [33] та ін.), в яких розкрито сутність, діалектика і логіка професійного розвитку військовослужбовців, розроблено його теоретичні основи і психолого-педагогічні механізми.

Відповідно до багатоваріативності підходів до визначення мети профорієнтаційної роботи, Україні було виконано низку дисертаційних робіт, у яких проблема військово-професійної орієнтації розглядалася у різних контекстах.

Так, у дослідженні В. Івашковського було визначено педагогічні умови формування готовності старшокласників до служби в Збройних силах України. Автор зазначив, що формування готовності особистості до служби у Збройних Силах України в контексті її загального розвитку відбувається у процесі засвоєння нею певного суспільного досвіду. Цілеспрямований навчально-виховний вплив, який має на меті формування захисника держави, досягає найбільшого ефекту за умови дотримання відповідних методологічних принципів, якими є: гуманізація процесу підготовки учнів до військової служби, національна спрямованість та врахування суспільно-історичного досвіду України в розвитку готовності молоді до захисту держави, розгляд готовності до військової служби як системного утворення особистості, як результату навчально-виховного впливу, неперервність формування готовності особистості до військової служби, вдосконалення зовнішньої діяльності юнака як основи розвитку готовності до служби в армії, максимальне узгодження форм і методів підготовки особистості до служби у Збройних Силах України з її віковими та індивідуальними особливостями. Розвиток готовності молодої людини до майбутньої військової служби формується у контексті формування суспільством загальної її готовності до життя на підставі встановлення конкретної мети, засобів, форм, методів навчання та виховання. Автор довів, що визначальними напрямками формування готовності старшокласників до військової служби у процесі позакласного і позашкільного навчання та виховання є: поєднання методологічної основи, органічний взаємозв'язок військово-патріотичної діяльності та роботи на уроках і в позаурочний час з вивченням програмного матеріалу загальноосвітніх предметів, активність і, в розумних межах, самостійність старшокласників у військово-патріотичній діяльності; єдність виховних зусиль школи і сім'ї, оборонно-масових організацій, воїнських колективів, спрямованих на вирішення завдань

формування готовності старшокласників до служби в Збройних Силах України [13].

Зміст, форми і методи формування у старшокласників позитивного ставлення до служби в Збройних Силах України в процесі позакласної роботи з фізичної культури визначено у дисертації О. Гончаренка. Автором зокрема теоретично обґрунтовано педагогічну технологію формування у старшокласників позитивного ставлення до служби в Збройних Силах України в процесі позакласної роботи з фізичної культури. Вона ґрунтується на трьох соціально-психологічних механізмах: порівняння з ідеалом, військово-соціальна ідентифікація, ідентифікація з фізично досконалим вояком. На основі аналізу практичної діяльності освітніх закладів окреслено можливості залучення учнів у педагогічно доцільні види військово-патріотичних відносин в процесі позакласної роботи з фізичної культури. У роботі подальшого розвитку набули уявлення про обумовленість мотивації особистості рівнем розвитку знань, умінь і навичок та фізичної підготовленості. Дослідником теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено методи формування у старшокласників позитивного ставлення до військової служби з урахуванням вікових, соціальних та індивідуальних чинників [5].

У контексті проблеми формування військово-професійної спрямованості досліджувалася проблема військово-професійної орієнтації К. Єргідзей. У дисертаційному дослідженні теоретично обґрунтовано та розроблено структурно-функціональну модель процесу військово-професійної орієнтації ліцеїстів закладів спеціалізованої середньої освіти військового профілю, що містить шість взаємопов'язаних і взаємозумовлених блоки: цільовий, ресурсний, змістовий, організаційно-процесуальний, суб'єктний та оцінно-результативний, – які схематично висвітлюють мету, завдання, принципи, зміст, форми, методи, засоби формування військово-професійної орієнтації та одержаний результат – їх військово-професійну спрямованість. Зазначена модель реалізує функції цілестворення, планування, регулювання, організації, коригування, контрольної-оцінної в процесі їх військово-професійної орієнтації. Дослідниця зазначає, що основними напрямками військово-професійної орієнтації ліцеїстів закладів спеціалізованої середньої освіти військового профілю є: військово-патріотичне виховання ліцеїстів закладів спеціалізованої середньої освіти військового профілю, сенс якого полягає у формуванні патріотичної свідомості та самосвідомості, мотивації захисника Батьківщини; формування у них цінностей і мотивів майбутньої військово-професійної діяльності у процесі вивчення загальноосвітніх і загальновійськових дисциплін, у ході реалізації різних виховних і профорієнтаційних заходів; формування у них культури навчальної діяльності як суб'єктної основи успішного формування ключових компетентностей і набуття у майбутньому військово-професійної освіти. Зазначені напрями перебувають у системному взаємозв'язку та в комплексі з іншими напрямками військово-професійної

орієнтації сприяють цілеспрямованому формуванню у ліцеїстів військово-професійної спрямованості [7].

В рамках дослідження проблем вибору майбутньої професії та професійної орієнтації аспект цінностей, ціннісних орієнтацій особистості висвітлювався зарубіжними вченими в контексті дослідження професійного «Я-образу» (К. Роджерс), моделей розвитку людини в професійному самовизначенні (Д. Сьюпер), а також вітчизняними дослідниками в контексті ставлення до цінностей та ціннісного самовизначення (В. Брожик, С. Василюк), мотивації діяльності (І. Бех, Г. Костюк), професійного самовизначення (І. Волощук, З. Павлютенкова). При цьому дослідники зазначали, що професійні ціннісні орієнтації відіграють важливе значення у процесі професійного самовизначення та професійного становлення особистості.

Результати дослідження цього педагогічного феномену розкрито у дисертаційному дослідженні Ю. Горбенка [6]. Робота присвячена вивченню основних факторів, що впливають на становлення ціннісних орієнтацій військовослужбовців у процесі професійної підготовки. Автором встановлено, що процес оцінювання та встановлення значимості цінностей відбувається паралельно на свідомому та підсвідомому рівнях і при цьому утворюються ієрархії цінностей, які не збігаються між собою. Автором схарактеризовано трансформації свідомих та підсвідомих компонентів ціннісних орієнтацій студентів та курсантів залежно від року навчання, з'ясовано взаємообумовленість ієрархії ціннісних орієнтацій військовослужбовців та їх адаптованості до соціального середовища. Дисертантом зокрема виявлено, що динаміка показників становлення ціннісних орієнтацій військовослужбовців суттєво відрізняється від параметрів становлення ціннісних орієнтацій цивільної молоді у процесі професійної підготовки. Розроблений Ю. Горбенком комплекс методик емпіричного вивчення ціннісних орієнтацій і громадянських якостей особистості може використовуватися для отримання інформації про загальну спрямованість особистості, ступінь конфліктності ціннісно-сміслової сфери, сформованість планів щодо подальшої кар'єрної траєкторії, ступінь сформованості громадянських якостей тощо.

Відсіч агресору дають не лише Збройні сили України, але й, відповідно до статті 12 Закону України «Про оборону України», також Прикордонні війська України, Служба безпеки України, Міністерство внутрішніх справ України, війська Цивільної оборони України, інші військові формування, утворені відповідно до законів України, а також відповідні правоохоронні органи [10]. За такого підходу правомірно розширити поле діяльності військово-професійної орієнтації й на зазначені вище силові структури.

Педагогічні умови формування у старшокласників готовності до вибору професії офіцера-прикордонника досліджено у дисертації А. Назарчука. Автор зазначає, що формування у старшокласників готовності до вибору професії офіцера-прикордонника є одним з напрямів військово-професійної орієнтації учнівської молоді, яка здійснюється з урахуванням специфіки прикордонної

служби України і виконанням офіцерськими кадрами завдань із захисту кордонів незалежної держави.

Дослідником уточнено сутність поняття «готовність старшокласника до вибору професії офіцера-прикордонника» яку визначено як особистісне новоутворення, складові якого взаємодіють, розвиваються, піддаються цілеспрямованому формуванню і у своїй сукупності забезпечують обґрунтований вибір майбутньої професії прикордонної сфери на основі цілеспрямованого розвитку професійно-важливих якостей особистості. У структурі готовності старшокласника до вибору професії офіцера-прикордонника А. Назарчуком виділено мотиваційно-цільовий, когнітивний і практично-результативний компоненти та «Я»-компонент. Мотиваційно-цільовий компонент визначає ставлення старшокласника до різних видів діяльності, які трансформуються у прагнення проникнути у своєрідний світ військової професії. Критеріями цього компоненту є стійкість і дієвість мотивів, намірів та інтересів, а показниками їх виявлення – інтереси, мотиви та наміри. «Я»-компонент передбачає достатній розвиток комплексу професійно-важливих якостей особистості, сформованість адекватної самооцінки та усвідомлення важливості обов'язку захисника Вітчизни. Критеріями виявлення сформованості цього компоненту є самооцінка особистісних та професійно-важливих якостей. У когнітивному компоненті виділено необхідні для здійснення професійного вибору знання про професію прикордонника, її вимоги, власні особливості, можливості і бажання. Критеріями виявлення розвитку даного компоненту є глибина та міцність знань про специфіку професії офіцера-прикордонника і шляхи оволодіння нею. Практично-результативний компонент виявляється у сформованості умінь та навичок старшокласників самостійно знаходити, користуватися та забезпечувати інформацією процес вибору професії офіцера-прикордонника. Критеріями виявлення розвитку цього компоненту є сформованість умінь та навичок.

Проведений аналіз проблеми формування у старшокласників готовності до вибору професії офіцера-прикордонника дав досліднику змогу обґрунтувати педагогічні умови формування у старшокласників готовності до вибору професії офіцера-прикордонника, які полягають в активізації професіографічної діяльності та професійних випробуваннях школярів як суб'єктів вибору професії офіцера-прикордонника. Їх реалізація передбачає уведення у навчально-виховний процес факультативного курсу профорієнтаційного спрямування «Основи вибору військових професій» й професіографічне наповнення окремих розділів і тем навчальних предметів («Захист Вітчизни», українська мова та література, фізкультура, англійська мова, географія, історія і суспільствознавство) та виховних заходів військово-патріотичного спрямування (святкування річниці Збройних сил України, конкурси «Українська армія від козаків і до сьогодення», спортивні змагання з військово-прикладних і технічних видів спорту тощо) [20].

Організаційно-педагогічні умови професійної орієнтації старшокласників на службу в органах внутрішніх справ (ОВС) України розкрито у дисертаційному дослідженні Т. Колісник. Під професійною орієнтацією старшокласників на службу в ОВС України авторка розуміє систему педагогічних заходів, спрямованих на надання учням допомоги у свідомому професійному самовизначенні в правоохоронній галузі. Однією з визначальних організаційно-педагогічних умов професійної орієнтації старшокласників на службу в органах внутрішніх справ України дослідниця визначає формування в них готовності до свідомого вибору професії правоохоронця. Нею обґрунтовано доцільність визначення структури готовності старшокласників до свідомого професійного самовизначення в правоохоронній галузі на засадах системного підходу з віднесенням до її складових мотиваційної, інформаційної, психологічної й рефлексивної готовності.

На думку Т. Колісник мотиваційна складова готовності до свідомого вибору професії має складну динамічну структуру, компоненти якої певним чином супідрядні, взаємозалежні і взаємозумовлені. При цьому найбільш значущими компонентами досліджуваного феномену визначено стійкий професійний інтерес і адекватний тип професійної мотивації. Стосовно інформаційної складової у дослідженні визначено систему релевантних знань, що доцільно формувати в старшокласників у процесі їхнього професійного самовизначення в правоохоронній галузі. Психологічна готовність старшокласників до професійного самовизначення в правоохоронній галузі, на думку дослідниці, виявляється в сформованості професійно важливих якостей. Рефлексивна готовність учнів до професійного самовизначення полягає в їх здатності до співвіднесення своїх індивідуальних особливостей з вимогами певної професії, яка уможлиблюється за умов сформованості в старшокласників здібності до адекватної самооцінки, що найефективніше формується на засадах діяльнісного підходу.

Ґрунтуючись на загальних і специфічних закономірностях процесу профорієнтації старшокласників на службу в органах внутрішніх справ, Т. Колісник визначено й теоретично обґрунтовано організаційно-педагогічні умови її ефективності: а) спрямування профорієнтаційної роботи на свідоме професійне самовизначення старшокласників у правоохоронній галузі та її здійснення на засадах особистісно орієнтованого підходу; б) формування в старшокласників готовності до професійного самовизначення в правоохоронній галузі на засадах системного підходу в єдності її основних компонентів (мотиваційного, інформаційного, психологічного й рефлексивного); в) створення при вищих навчальних закладах системи відомчої освіти МВС України юридичних ліцеїв як регіональних центрів профорієнтаційної роботи, спрямованої на формування в старшокласників готовності до свідомого вибору професії правоохоронця [14].

Сутність процесу професійного самовизначення учнів у сфері правоохоронної діяльності теоретично обґрунтовано у дисертаційному

дослідженні О. Пащенко. Дослідником встановлено, що вибір професії працівника міліції у старшому шкільному віці має ціннісну спрямованість, визначається етапністю та свідчить про системоутворюючий характер. На професійне самовизначення учнів у сфері правоохоронної діяльності впливають інформаційно-ціннісні та організаційно-діяльнісні фактори. Науково-теоретичний пошук дозволив визначити освітньо-виховні можливості окремих видів інформації, зокрема соціальної, наукової, естетичної, а також вплив на формування оцінного ставлення до майбутньої професії таких видів діяльності учнів, як спілкування, пізнання і творчість. У роботу репрезентовано систему критеріїв і показників готовності учнів старших класів до вибору майбутньої професії працівника міліції. До основних критеріїв автором віднесено: ставлення учнів до професії, наявність у них досвіду ознайомлення з професією, участь старшокласників у професійно орієнтованих видах діяльності працівників міліції. В роботі проаналізовано існуючий досвід вирішення зазначеної проблеми, теоретично обґрунтовано педагогічні умови, які необхідно створювати для підготовки учнів до професійного самовизначення у сфері правоохоронної діяльності. До таких умов О. Пащенко віднесено: передачу учням необхідних знань про фізичні, психічні, духовні й творчі якості працівника міліції; залучення старшокласників до професійно-орієнтованих видів комунікативної, виконавської, пошукової та творчої діяльності у сфері правоохоронної роботи [23].

Ми вважаємо, що до числа завдань військово-професійної орієнтації включити крім підготовки до вибору професій, пов'язаних з Збройними Силами України та іншими військовими формуваннями держави, але й формування здатності розвивати кар'єри в обраній сфері професійної діяльності. Це, зокрема, обумовлено значною кількістю курсантів військових вищих навчальних закладів які припиняють навчання. Так, у дослідженні К. Єргідзей зазначається, що до 20% курсантів вже через кілька місяців після вступу курсанти розчаровуються в обраній професії та подають рапорти про відрахування з ВВНЗ. Має місце стійка тенденція, коли рапорти про звільнення зі Збройних сил подають молоді офіцери одразу ж після закінчення першого обов'язкового контракту (до 26%) [7].

Психологічні особливості кар'єрних орієнтацій військовослужбовців досліджувалися А. Поплавською. У її дисертаційному дослідженні розкрито сутність професійної кар'єри військовослужбовців, основні її типи, психологічні чинники, що впливають на кар'єрне зростання військовослужбовців у військових організаціях. Виділено три типи кар'єрних орієнтацій військовослужбовців: «професійно-зорієнтований», «автономний» та «стабільний». Розкрито зв'язок між типами кар'єрних орієнтацій військовослужбовців та такими чинниками як: а) особистісні (інтелектуальні, емоційно-вольові та комунікативні характеристик військовослужбовців); б) організаційно-професійні (категорія військовослужбовців; посада військовослужбовців в організації; стаж військової служби); в) соціально-

демографічні (вік; стать; сімейний стан). Встановлено, що оптимізація процесу становлення кар'єрних орієнтацій у військовослужбовців можлива в результаті їх спеціальної психологічної підготовки, яка включає: а) оволодіння знаннями, що розкривають суть кар'єрних орієнтацій та їх роль у здійсненні професійної кар'єри; б) оволодіння уміннями та навичками діагностики власних кар'єрних орієнтацій та особистісних характеристик, пов'язаних з ними; в) оволодіння уміннями та навичками враховувати особливості власних кар'єрних орієнтацій та оптимізувати їх з метою успішного здійснення професійної кар'єри [24].

Окремі аспекти проблеми розвитку кар'єри військовослужбовців у системі післядипломної військової освіти висвітлено у дослідженнях Р. Торчевського та В. Шемчука. У дисертаційній роботі Р. Торчевського обґрунтовано та експериментально перевірено педагогічну модель і методику розвитку управлінської культури майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти та уточнити критерії оцінювання її розвиненості [29]. Педагогічні умови розвитку управлінського мислення майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти розкрито в дослідженні В. Шемчука [32].

Як зазначалося вище, складниками військово-професійної орієнтації є військово-професійний добір та військово-професійний відбір. Вони проводяться під час вивчення моральних та ділових якостей осіб, які виявили бажання навчатися у ВВНЗ (ВНП ВНЗ), проведення зборів або підготовчих курсів у загальноосвітніх навчальних закладах, військових ліцеях тощо. Військово-професійний добір та відбір передбачають уточнення уявлення, яке має кандидат про обрану військову професію, спеціальність, оцінювання ступеня відповідності особистих якостей кожного кандидата вимогам, які висуває військова служба до особи, визначається придатність кандидата до навчання у ВВНЗ (ВНП ВНЗ) та подальшої військової служби. Військово-професійний добір та військово-професійний відбір здійснюються відповідно до професіограм професій, пов'язаних зі ЗСУ та іншими силовими структурами. Професіограми мають такі основні розділи: «Загальна характеристика професійної діяльності», «Санітарно-гігієнічні умови та безпека праці», «Вимоги професії до військовослужбовця», «Професійно важливі якості військовослужбовця», «Вимоги до загальноосвітньої і спеціальної підготовленості», «Протипоказання до виконання професійних обов'язків» [28].

Сказане вище дозволяє стверджувати, що проблемі військово-професійної орієнтації присвячено значну кількість досліджень вітчизняних вчених, проте її розвиток під час військової агресії РФ та у післявоєнний період потребуватиме перегляду та переосмисленню її змісту, форм та методів.

Список використаних джерел

1. Автушенко О. Особистісно-орієнтовані технології у військовому вихованні. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки*. 2012. № 28. С. 35–38.
2. Афанасьєв А. О., Ягупов В. В. Військово-патріотичне виховання у Збройних Силах України : навч.-метод. посіб. Київ : НАОУ, 2007. 176 с.
3. Бех І. Д. Програма українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді. *Гірська школа Українських Карпат*. 2015. № 12/13. С. 26–37.
4. Військове виховання: історія, теорія та методика : навч. посіб. для вищ. навч. закл. / В. В. Ягупов, С. Г. Єрохін, О. В. Кожедуб, В. Л. Кирик, О. В. Копаниця; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Військ. ін-т. Київ, 2002. 560 с.
5. Гончаренко О. С. Формування у старшокласників позитивного ставлення до служби в Збройних Силах України в процесі позакласної роботи з фізичної культури : автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.07. Луганськ, 2011. 20 с.
6. Горбенко Ю. Л. Особливості становлення ціннісних орієнтацій у процесі професійної підготовки військовослужбовців : дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01. Київ, 2006. 206 с.
7. Єргідзей К. В. Педагогічне моделювання військово-професійної орієнтації ліцеїстів закладів спеціалізованої середньої освіти військового профілю : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2021. 19 с.
8. Єргідзей К. В., Ягупов В. В. Педагогічне моделювання військово-професійної орієнтації ліцеїстів закладів спеціалізованої середньої освіти військового профілю. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. Запоріжжя, 2020. № 70. С. 155–163.
9. Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу». URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2232-12> (дата звернення: 01.05.2022).
10. Закон України «Про оборону України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2020-14?find=1&text=%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%94%D0%BD%D1%82%D0%B0%D1%86#Text> (дата звернення: 14.03.2022).
11. Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2998-12> (дата звернення: 14.03.2022).
12. Зубалій М. Д. Становлення і розвиток змісту військово-патріотичного виховання в педагогічній літературі. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2014. № 18 (1). С. 270–279
13. Івашковський В. В. Педагогічні умови формування готовності старшокласників до служби в Збройних Силах України : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Київ, 2002. 22 с.
14. Колісник Т. П. Організаційно-педагогічні умови професійної орієнтації старшокласників на службу в органах внутрішніх справ України: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Кіровоград, 2005. 287 с.

15. Концепція державної системи професійної орієнтації населення : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 17 верес. 2008 р. № 842. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/842-2008-%D0%BF> (дата звернення: 28.02.2022).
16. Кущов В. Г., Ягупов В. В. Суб'єктно-діяльнісний підхід до підготовки військових фахівців у ВВНЗ. *Військова освіта та наука: сьогодні та майбутнє*. Київ, 2007. С. 213–214.
17. Мисак Б. П. Формування військово-патріотичної готовності учнівської молоді до захисту Вітчизни : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.07. Тернопіль, 2010. 24 с.
18. Моїсєєв В. В. Сутність поняття «військово-патріотичне виховання». *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. Серія : Педагогіка, психологія, філософія. 2016. №239. С. 185–189.
19. Мотика С. М. Виховання патріотизму учнівської молоді в умовах військового ліцею : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Київ, 2019. 280 с.
20. Назарчук А. А. Педагогічні умови формування у старшокласників готовності до вибору професії офіцера-прикордонника : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Київ, 2009. 20 с.
21. Невмержицький В. А., Бараннік В. М., Шпак Р. А. Актуальні проблеми військової психології : навч. посіб. Київ : НАОУ, 2005. 175 с.
22. Нещадим М. І. Військова освіта України: історія, теорія, методологія, практика : монографія. Київ : Вид.-полігр. центр Київський університет, 2003. 852 с.
23. Пащенко О. Ю. Підготовка старшокласників до вибору майбутньої професії працівника міліції : автореф. дис. канд. ... пед. наук : 13.00.07. Тернопіль, 2000. 18 с.
24. Поплавська А. П. Психологічні особливості кар'єрних орієнтацій військовослужбовців : автореф. дис. канд. психол. наук : 19.00.10. Київ, 2006. 19 с.
25. Про затвердження Інструкції про організацію та проведення військово-професійної орієнтації молоді та прийому до вищих військових навчальних закладів та військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти: наказ Міністерства оборони України від 05.06.2014 № 360. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-14#Text> (дата звернення: 28.04.2022).
26. Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах : наказ Міністерства освіти і науки України від 16.06.15 р. № 641. URL : http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/47154/ (дата звернення: 01.04.2022).
27. Про Положення про проходження військової служби (навчання) курсантами вищих військових навчальних закладів (військових навчальних

підрозділів закладів вищої освіти) Служби безпеки України : Указ Президента України від 09.10.2019 року № 739/2019 URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/739/2019#Text> (дата звернення: 02.05.2022).

28. Професіографія службово-бойової діяльності військовослужбовців Національної гвардії України : монографія / І. І. Приходько, Я. В. Мацегора, О. С. Колесніченко, Н. В. Юр'єва ; за заг. ред. проф. Приходька І. І. Харків : НА НГУ, 2021. 152 с.

29. Торчевський Р. Педагогічні умови розвитку управлінської культури майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2012. 300 с.

30. Федоришин Б. О. Психолого-педагогічні основи професійної орієнтації : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Київ, 1996. 383 с.

31. Шевченко В. В. Психологічні особливості військово-патріотичного виховання учнів старшого підліткового та юнацького віку : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2000. 18 с.

32. Шемчук В. А. Педагогічні умови розвитку управлінського мислення майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти: автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04. Київ, 2012. 20 с.

33. Ягупов В. В. Військова психологія : підручник для студентів вищих навч. закл. Київ : ВК ТОВ «Тандем», 2004. 656 с.

МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ВІРТУАЛЬНОЇ РЕАЛЬНОСТІ В ОСВІТІ

(аналітичний огляд)

Автор-упорядник:

Вараксіна Н. В., науковий співробітник сектору інформаційно-комунікаційних технологій і наукометрії відділу наукового інформаційно-аналітичного супроводу освіти ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

Важливою тенденцією в умовах сьогодення (військова агресія Росії, пандемія COVID-19) є використання інформаційно-комунікаційних технологій у сучасному освітньому процесі, зокрема технологій віртуальної реальності.

Значну увагу використанню технологій віртуальної реальності в освіті України приділяють науковці НАПН України. У їх працях відображено накопичений вітчизняний і зарубіжний досвід роботи із технологіями віртуальної реальності, впровадження платформ віртуальної реальності у дистанційному навчанні. У своїх дослідженнях науковці зазначають, що технології віртуальної реальності, як ефективний інструмент навчального процесу, мають величезний потенціал для вирішення завдань освітнього процесу, а перспективою подальших досліджень є масове впровадження в освітній процес сучасних закладах освіти технологій віртуальної реальності, а також розроблення методичних та дидактичних матеріалів для ефективного їх використання.

Ключові слова: електронні ресурси, віртуальна реальність, доповнена реальність інформаційно-комунікаційні технології в освіті, цифровізація освіти, дистанційне навчання

Загальна тенденція останніх десяти років у загальносвітовому просторі дає змогу стверджувати, що сучасні країни остаточно вступили в епоху бездротового інтернет-простору, і це зумовлює розширення меж освітніх інноваційних рішень і занепад традиційного університетського інформаційно-освітнього середовища. Сучасність характеризується швидким переходом до мобільно-орієнтованої відкритої багатовимірної педагогічної системи із використанням мобільних пристроїв із доступом до глобальної мережі інтернет.

Проводячи детальний аналіз світових тенденцій на ринку освітніх послуг, можемо говорити про те, що одним із актуальних та інноваційних методів

підвищення ефективності дистанційного, інклюзивного та загалом мобільно-орієнтованого навчального середовища є використання технологій розширення реальності, до яких можна віднести доповнену реальність, віртуальну реальність і змішану реальність. Ці технології створюють можливість інтеграції реальних і віртуальних засобів навчання з мобільними пристроями за допомогою світової мережі інтернет.

На рубежі 80–90-х років Джарон Ланье пропонує термін «віртуальна реальність» і створює його концепцію. Але вже незабаром ученим з корпорації Boeing, Томасом П. Коделлом вводиться поняття «доповнена реальність», для якого також підводиться теоретична і практична база. Сьогодні використовується кожне із цих понять, застосовуючи в тому числі в освіті та інших галузях науки і діяльності.

Віртуальна реальність (англ. Virtual Reality, VR) – уявна реальність, створена за допомогою комп'ютерних систем, які забезпечують візуальні і звукові ефекти, що занурюють глядача в ілюзорний світ за екраном. Користувач оточується породженими комп'ютером образами і звуками, що дають відчуття реальності. Користувач взаємодіє зі штучним світом за допомогою різноманітних сенсорів, таких як, наприклад, шолом і рукавички, які зв'язують його рухи, враження і аудіовізуальні ефекти. Майбутні дослідження в галузі віртуальної реальності скеровані на збільшення враження реальності спостережуваного [16, с. 7].

Також, віртуальна реальність – модельне тривимірне (3D) оточуюче середовище, створене комп'ютерними засобами та реалістично реагуюче на взаємодію з користувачами. Технічною основою віртуальної реальності є технології комп'ютерного моделювання та комп'ютерної імітації, що разом з прискореною тривимірною візуалізацією дозволяють реалістично відображати на екрані рухи.

Аналіз публікацій показав, що використанню віртуальної реальності в освітньому процесі приділяється достатня увага. Так, у дисертаційному дослідженні В. Ю. Белана «Підготовка майбутніх учителів професійних технічних предметів із використанням технологій дистанційного навчання в університетах Республіки Польща» наведено досвід щодо використання технологій дистанційного навчання для забезпечення якості підготовки майбутніх педагогів, який здійснено на основі цілісного порівняльного аналізу теорії та методики підготовки майбутніх учителів професійних технічних предметів в університетах Республіки Польща. Автор довів, що удосконалення полягає в оновленні змісту навчального матеріалу, зокрема у створенні курсів дистанційного навчання з використанням хмарного програмного забезпечення для розширення взаємодії суб'єктів освітнього процесу; доповнення структури курсів дистанційного навчання: елементами перевірки активності студентів та гейміфікації; автоматизацією реєстрації за допомогою соціальних мереж; автоматизованою перевіркою знань; тегами; онлайн-сховищами даних тощо [1].

Дисертація Д. В. Борисенка «Методика використання комп'ютерного 3D проектування у навчанні майбутніх фахівців з дизайну» присвячено проблемі підвищення якості навчання майбутніх фахівців з дизайну з дисциплін «Основи формоутворення» та «Комп'ютерний дизайн» шляхом сформування професійних умінь використання комп'ютерного 3D проектування в ході розробки дизайн-продукту. Автор вважає, що головним результативним вектором впровадження інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) в галузь дизайну є саме напрям комп'ютерного 3D проектування через спеціалізовані програмні засоби та концентрацію вирішення комплексних завдань практичної розробки моделі дизайн-продукту, що додатково враховує розробку віртуальної візуалізації конструкції та відображення зовнішньої поверхні [4].

У дослідженні Т. В. Волошиної «Використання гібридного хмаро орієнтованого навчального середовища для формування самоосвітньої компетентності майбутніх фахівців з інформаційних технологій» здійснено аналіз використання засобів ІКТ для формування самоосвітньої компетентності майбутніх фахівців з інформаційних технологій; розроблено модель гібридного хмаро орієнтованого навчального середовища закладу вищої освіти. Загальні результати педагогічного експерименту показали, що використання цього середовища на основі розробленої методики сприяє формуванню самоосвітньої компетентності [7].

У праці В. В. Коваленка «Використання web-орієнтованих і мультимедійних технологій у формуванні соціальної компетентності молодших школярів» досліджено проблему формування соціальної компетентності молодших школярів, визначено web-орієнтовані і мультимедійні технології, що доцільно застосовувати для формування їх соціальної компетентності, підкреслено використання ІКТ у відкритій освіті: мультимедійні технології, ресурси глобальних інформаційних мереж [21].

Дисертаційну роботу П. П. Нечипуренка «Інформаційно-комунікаційні технології як засіб формування дослідницьких компетентностей старшокласників у профільному навчанні хімії» присвячено проблемі використання ІКТ як засобу формування дослідницьких компетентностей старшокласників у процесі профільного навчання хімії. Автором теоретично обґрунтовано модель формування дослідницьких компетентностей старшокласників, розроблено та експериментально перевірено методику використання інформаційно-комунікаційних технологій як засобу формування дослідницьких компетентностей та упроваджено компоненти розробленої методики (комп'ютерно зорієнтований факультативний курс «Основи кількісного хімічного аналізу», локалізовану віртуальну хімічну лабораторію Virtual Lab, модуль VlabEmbed системи Moodle) у процес профільного навчання хімії у закладах загальної середньої освіти [31].

У дисертації Л. І. Тимчук «Теоретико-методичні засади проектування цифрових нарративів у навчанні майбутніх магістрів освіти» обґрунтовано

теоретичні основи проектування цифрових нарративів і методичну систему проектування біографічних цифрових нарративів у навчанні майбутніх магістрів освіти, Розроблено педагогічну технологію, обґрунтовано й розроблено модель проектування цифрових нарративів у навчанні, визначено критерії і показники сформованості цифрової компетентності. Обґрунтовано й експериментально перевірено методичну систему проектування цифрових біографічних нарративів [42].

У монографії Ю. О. Жука «Теоретико-методичні засади організації навчальної діяльності старшокласників в умовах комп'ютерно орієнтованого середовища навчання» розглянуто основні теоретичні і методичні проблеми теорії навчання в умовах інформатизації освіти. Наведено результати дослідження особливостей навчального процесу природничо-математичних дисциплін у закладі загальної середньої освіти в умовах комп'ютерно орієнтованого середовища навчання. Автором описано результати теоретичного та емпіричного аналізу проблем комп'ютерно орієнтованих технологій навчання, особливості структури і складових середовищ навчання, побудованих на базі цифрових технологій, дослідження структурно-функціональних особливостей навчально-пізнавальної діяльності і понятійних структур, сформованих у старшокласників в процесі навчання в умовах різних середовищ навчання [17].

Монографічне дослідження О. М. Немеш «Віртуальна діяльність особистості: структура та динаміка психологічного змісту» присвячене вивченню психологічних особливостей суб'єкта використання Інтернет-технологій та можливостей застосування цих технологій в психологічній практиці. Показано, що практична психологія віртуальної реальності – нова, актуальна та високотехнологічна галузь професійної діяльності психолога. Ефективне застосування психологом Інтернет-технологій потребує глибокої теоретичної підготовки та всебічної обізнаності щодо сучасних концептуальних моделей комп'ютерно опосередкованих комунікацій [31].

У монографії П. П. Нечипуренка, С. О. Семерікова, Л. І. Томіліної «Теоретико-методичні засади використання інформаційно-комунікаційних технологій як засобу формування дослідницьких компетентностей старшокласників у профільному навчанні хімії» спроектовано систему дослідницьких компетентностей старшокласників у профільному навчанні хімії, теоретично обґрунтовано модель та розроблено методику використання ІКТ як засобу формування дослідницьких компетентностей [33].

Монографію «Формування інформаційно-освітнього середовища навчання старшокласників на основі технологій електронних соціальних мереж» (В. Ю. Биков, О. П. Пінчук, С. Г. Литвинова, О. Ю. Буров та ін.) присвячено актуальній темі використання інформаційно-комунікаційних технологій та електронних соціальних мереж у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи. Представлено результати дослідної роботи щодо вирішення сучасних психолого-педагогічних проблем проектування

інформаційно-освітнього середовища (ІОС) навчання, різні моделі використання електронних соціальних мереж у навчання старшокласників, розвитку окремих елементів комп'ютерно орієнтованих методичних систем, оцінювання результатів освітнього процесу у відкритому ІОС навчання учнів та надважливого питання безпеки користувачів в Інтернет, формування і розвиток інформаційно-комунікаційних компетентностей всіх учасників навчально-виховного процесу [45].

У колективній монографії «Розвиток суб'єктної активності дорослих у віртуальному просторі» (М. Л. Смільсон, П. П. Дітюк, І. Г. Коваленко-Кобилянська, Д. С. Мещеряков та ін.) викладено концепцію розвитку суб'єктної активності дорослих у віртуальному просторі. Особлива увага спрямована на теоретико-методологічний аналіз категорій суб'єкт, активність, суб'єктна активність у віртуальному просторі, зокрема, розглянуто активність користувачів соціальних мереж та учасників інтернет-тренінгів. Описано технології формування суб'єктної активності дорослих та результати експериментальних досліджень, здійснених за допомогою розроблених технологій. Показана специфіка розвитку суб'єктної активності людей похилого віку ін. [37].

Глосарій «Електронні соціальні мережі як інструменти сучасного навчального середовища» (О. П. Пінчук, Ю. М. Богачков, О. Ю. Буров та ін.) включає перелік понять з їх визначеннями та джерелами. Вибрані терміни є загально визнаними або недавно введеними, або, як мінімум, незвичайними для традиційних педагогічних досліджень [16].

В. Ю. Биков, М. П. Лещенко, Л. І. Тимчук у посібнику «Цифрова гуманістична педагогіка» схарактеризували теоретико-методологічні засади цифрової гуманістичної педагогіки відкритої освіти як науки про закономірності створення позитивної інтегрованої педагогічної реальності за умови конвергенції фізичного та віртуального навчальних просторів (середовищ). На основі використання сучасних ІКТ навчальна діяльність (формальна, неформальна та інформальна) відбувається на перетині двох світів: реального і віртуального [3].

Л. Л. Ляхоцька у навчальному посібнику «Дистанційна технологія навчання в післядипломній педагогічній освіті» зазначила місію сучасної післядипломної педагогічної освіти, визначила організаційно-методичні умови та описала технологію методичного та дидактичного забезпечення дистанційного навчання в системі підвищення кваліфікації керівників закладів освіти та педагогічних працівників [30].

У методичних посібниках «Психолого-педагогічний супровід соціалізації обдарованих старшокласників в Інтернет-середовищі» (К. А. Андросович, В. В. Камишин, Л. І. Ткаченко, І. В. Бургун, А. О. Ласкова) та «Інтерактивна психолого-педагогічна підтримка соціалізації обдарованих старшокласників» (К. А. Андросович, Л. І. Ткаченко, М. С. Гальченко, О. А. Ковальова, Л. М. Найдьонова, А. О. Ласкова) висвітлено основні підходи та методи

використання Інтернету в процесі соціалізації старшокласників. Представлено психологічні й педагогічні умови їх соціалізації в інформаційних мережах як інноваційну платформу соціалізації. Авторами запропоновані інтерактивні засоби в роботі вчителя для підвищення ефективності соціалізації та розроблено серію практичних занять щодо підвищення соціально-комунікативної компетентності вчителя. Також представлено практичний досвід використання проектної діяльності педагогів із застосуванням інтернет-технологій [36; 20].

У методичних рекомендаціях В. В. Коваленко, М. В. Мар'єнко, А. С. Сухіх «Використання цифрових технологій у процесі змішаного навчання в закладах загальної середньої освіти» представлено вітчизняний досвід впровадження дистанційного та змішаного навчання у закладах загальної середньої освіти. У рамках організації дистанційного навчання авторами показано досвід використання цифрових технологій, окреслено практичне використання засобів віртуальної та доповненої реальності, як окремих видів розглянуто поєднану реальність. Розглянуто окремі додатки віртуальної та доповненої реальності, що можна використати в процесі змішаного навчання [24].

Методичні рекомендації «Застосування електронних соціальних мереж як інструментів формування інформаційно-освітнього середовища навчання старшокласників» (О. Ю. Буров, О. О. Гриб'юк, Н. П. Дементівська, О. В. Слободяник та ін.) спрямовані на вирішення актуальних проблем, пов'язаних із застосуванням електронних соціальних мереж як інструментів формування інформаційно-освітнього середовища навчання старшокласників. Запропоновано ряд методів, пов'язаних із: формуванням безпечного й відповідального використання соціальних мереж та критичного оцінювання веб-ресурсів; використанням електронних соціальних мереж для забезпечення групової взаємодії; організацією самостійної роботи учнів (на прикладі фізики) й проектно-дослідницької діяльності учнів (на прикладі математики); попередженням агресивної поведінки школярів; підтримкою освіти дітей з функціональними обмеженнями; організацією неформальної освіти молоді. Велику увагу приділено зміні акцентів із комунікації у мережі на організацію продуктивної дискусії, а також з колаборації на кооперативні методи навчання учнів [18].

Особливості застосування електронних соціальних мереж для підтримки освіти дітей з функціональними обмеженнями розглянув В. В. Коваленко у своїх доповідях. Автор розглянув напрями застосування електронних соціальних мереж у соціально-педагогічній роботі з учнями з функціональними обмеженнями [22–23].

В. Ю. Биков та О. Ю. Буров у статті «Цифрове навчальне середовище: нові технології та вимоги до здобувачів знань» розглянули проблеми цифровізації навчання на етапі переходу від традиційних форм до переважно дистанційних, коли зростає активність використання нових технологій

(віртуальної та доповненої реальності), комп'ютерного моделювання, різних хмарних додатків і соціальних мереж. Авторами проведено аналіз концептуальних вимог до учасника освітнього процесу при застосуванні прогресивних навчальних цифрових технологій, пропонується теоретична модель між зовнішньою та внутрішньою організацією особливостей та параметрів електронного навчання, які можна виміряти для оцінки навчальної ефективності та її успішності здобувача знань з огляду на властивості людини. Результати дослідження зосереджені на трьох найменш розкритих дотепер питаннях підвищення ефективності навчання в цифровому навчальному середовищі не з точки зору системи освіти, а з точки зору оптимального використання можливостей людини як здобувача знань – необхідність зміни технологій навчання (людиноцентричний погляд), необхідність балансу між навчанням та перенавчанням (як безперервного процесу), синтетичний досвід як екзоскелет мислення [2].

В. Л. Бузько, Ю. В. Єчкало у доповіді «Елементи доповненої реальності при вивченні астрономії як засіб реалізації STEM-освіти» описали використання елементів доповненої реальності при вивченні астрономії як засобу реалізації STEM-освіти [5].

Питанню використання технологій, таких як віртуальна навчальна платформа, щоб спонукати студентів до навчання за напрямками STEM присвячені виступи Н. О. Гончарової. В них описано можливості додатків віртуальної реальності в поєднанні з навчанням, яке націлене на формування навичок, необхідних для кар'єри в STEM-професіях. Описано застосування додатків доповненої реальності в освітньому процесі під час дистанційного навчання [10–11; 13;].

С. О. Семеріков, С. Г. Литвинова, М. М. Мінтій у статті «Впровадження курсу з розробки програмних засобів віртуальної та доповненої реальності для майбутніх викладачів STEM-дисциплін» проаналізували вітчизняний досвід використання технології доповненої реальності в освітньому просторі. Проведено огляд засобів віртуальної і доповненої реальності з метою вибору найбільш придатних для розробки курсу та прийнято рішення про доцільність спільного використання середовища Unity для візуального проектування, середовища програмування Visual Studio (чи подібного) та платформ віртуальної (Google VR чи подібного) та доповненої (Vuforia чи подібного) реальності. Респонденти визначили напрямки вдосконалення курсу: зменшення самостійної роботи, збільшення аудиторних занять, деталізація методичних рекомендації та збільшення кількості практичних завдань, пов'язаних зі STEM-дисциплінами [38].

Є. П. Попечителев та О. Ю. Буров в статті «Синтетическая обучающая среда: особенности проектирования» розглянули питання трансформації навчання при переході від звичного матеріально-об'єктного середовища до навчання у цифровому синтетичному середовищі. Авторами наведено коротку характеристику основних особливостей навчання з використанням нових

технологічних можливостей із виділенням таких його аспектів як віртуальна та доповнена реальність, а також використання гро-орієнтованих технологій з акцентом на рефлексивних іграх. Наголошується, що основою створення складних синтетичних навчальних середовищ є біотехнічні системи, в яких передбачені різноманітні засоби управління змістом зображень для моделей цих середовищ як з боку дослідника, так і з боку людини. Автори пропонують розширити поняття «біотехнічна система» включенням до неї про «біотехнічних технологій», що стає особливо актуальним у цифровому світі [35].

Аналізу місця соціальних мереж у формуванні синтетичного навчального середовища також присвячена доповідь О. Ю. Бузова «Соціальні мережі як форма синтетичного навчального середовища». Автором виділені найбільш поширені моделі інформаційного освітнього середовища, що базується на таксономічній моделі соціальної мережі (СМ). Також зроблено висновок, що СМ залишаються на часі більше потенційним стихійним ресурсом освіти, ніж практичним системним інструментарієм, і відповідно, потребують вивчення та розроблення необхідного науково-методичного забезпечення, насамперед з урахуванням психофізіологічних, психологічних та когнітивних особливостей тих, хто навчається [6].

О. З. Глушко у доповіді «Інновації в освіті та розвиток навичок в учнів загальноосвітніх шкіл європейських країн» зазначила, що сучасна освітня політика європейських країн спрямована на використання інноваційних технологій у навчанні. Ці інновації здатні змішувати фізичний і віртуальний світи. Такі технології, як віртуальна, доповнена і «змішана» реальність; роботи; відеочати на мобільних пристроях; віртуальні репетитори дозволяють отримати набагато менш пасивний і більш інтерактивний досвід, сприяють ефективному засвоєнню знань і виробленню відповідних навичок [8].

У доповіді О. В. Голоти «Осередок віртуальної реальності в кабінеті довкілля для учнів 5–6 класів» розглянуто значення осередка віртуальної реальності для навчання [9].

Н. О. Гончарова у статті «Технологія доповненої реальності в підручниках нового покоління» розглянуто технологію доповненої реальності, наведено короткий огляд наявних рішень і методів роботи з доповненою реальністю та наголошено на актуальності її застосування в освітній галузі в контексті над стрімкого розвитку науки, техніки й технологій, описано додатки доповненої реальності для освіти [12].

В. І. Горбаченко у доповіді «Роль систем віртуальної реальності для освіти» зазначив, що віртуальна реальність є одним із інструментів, що може посприяти підвищенню рівня освіти за допомогою занурення та інтеграції з навчальними дисциплінами, починаючи від науки та техніки і закінчуючи іноземними мовами та соціальними науками. Нині, коли пристрої віртуальної реальності є більш доступними та поширеними, завданням науки і педагогіки стало пошук шляхів ефективного використання цієї технології [14].

І. В. Іванюк у матеріалі «Використання цифрових інструментів і цифрового середовища для дистанційного навчання та громадянської парламентської просвіти» представив результати дослідження «Громадянська парламентська просвіта в закладах освіти України», проведеного Громадською організацією «Агенція розвитку освітньої політики» у січні 2021 році. Одним із завдань дослідження було визначити ступінь готовності педагогічних працівників впроваджувати громадянську парламентську просвіту, використовуючи засоби цифрового освітнього середовища в умовах змішаного та дистанційного навчання [19].

Підвищенню кваліфікації педагогів професійної освіти присвячена стаття В. В. Грядуши та А. В. Денисова «Цифровізація як структурний складник інноваційних моделей підвищення кваліфікації педагогів професійної освіти» в якій основна увага зосереджується на теоретико-методичних засадах удосконалення сучасних моделей підвищення кваліфікації педагогів професійної освіти в умовах цифровізації суспільства. Зокрема, розкривається сутність таких понять як «компетентний педагог», «інноваційна компетентність», «цифрова компетентність», «безперервний професійний розвиток». Запропоновані цифрові технології науково-методичного супроводу реалізації компетентісно-орієнтованих концептуальних моделей підвищення кваліфікації педагогів професійної освіти у професійно-кваліфікаційному, інформаційно-комунікаційному напрямках. Зазначені цифрові технології сприяють розвитку цифрової компетентності педагогів через удосконалення й набуття умінь та навичок впевненого, критичного та відповідального використання та взаємодії з цифровими технологіями для освіти. До цифрових навичок у сфері освіти можна віднести кібербезпеку, роботу з великими даними, віртуальною та доповненою реальностями та штучним інтелектом [15].

І. А. Коркішко у статті «Переваги та недоліки використання віртуальної реальності у закладах загальної середньої освіти (зарубіжний досвід)» аналізує системи віртуальної реальності в освіті, які є новим підходом до подачі і засвоєння наукових і методичних відомостей у закладах освіти. Користувачі віртуальної реальності можуть попрацювати в унікальних експериментальних лабораторіях, будувати об'ємні діаграми і проводити хімічні досліди, спостерігати за історичними подіями та навіть взяти участь в них, побувати в космосі, відправитися в подорож в будь-яку точку земної кулі; перебувати в різних містах і країнах і взаємодіяти один з одним в науковій сфері, разом спостерігати за експериментами і брати участь в наукових розробках [25].

М. Шевчук, Н. Яковець та А. Жихарева у статті «Проектування нових технологій для освіти дорослих» розглядаються сучасні технології освіти дорослих, зокрема засоби мультимедійних технологій і систем віртуальної реальності [48].

Актуалітету терміна «інновація» в педагогіці та його семантику присвячено доповідь С. М. Кравченко «Інноваційні освітні тренди: до постановки проблеми». Авторка тезово охарактеризувала такі інноваційні

освітні тренди як: мобільне навчання, мікронавчання, інклюзивне картування в освіті, інтерактивне відео, розширена віртуальна реальність, освітні мобільні додатки [26].

У статті С. О. Сисоєвої та К. П. Осадчої «Стан, технології та перспективи дистанційного навчання у вищій освіті України» на основі аналізу запитів у Google Trends, Google Scholar та бази даних Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського представили вибірку історично структурованих систем знань, які можна застосовувати для опису вкладу досліджень з дистанційного навчання протягом взятих часових відрізків, доступних для кожного ресурсу. Аналіз прогресивних ідей та практичних здобутків зарубіжних країн, які за останні роки досягли значних успіхів у реформуванні власних освітніх систем та впровадженні інноваційних технологій, виділив такі технологічні досягнення для реалізації технологій дистанційного навчання: технології адаптивного навчання, мобільне навчання, віртуальна, доповнена та гібридна реальності, «Інтернет речей», системи управління навчанням наступного покоління, штучний інтелект та природні користувацькі інтерфейси [39].

У статті С. Г. Литвинової «Готовність учнів закладів загальної середньої освіти до використання віртуальної реальності в освітньому процесі» описано основні складники, що характеризують віртуальну реальність (занурення, взаємодія, залучення), визначено ключові напрями досліджень VR в галузі освіти, що характерні цій технології, зокрема: розвиток просторової уяви учнів, особливості проведення лабораторних і практичних робіт, які важко або неможливо проводити у традиційних умовах навчання, підвищення якості STEM-освіти, розвиток мультисенсорного навчання. Узагальнено думку вчених щодо ефективності використання VR у досягненні цілей навчання, підвищенні пізнавальної активності учнів та досягнення ефекту занурення в предметну галузь [27].

У статті С. Г. Литвинової, О. Ю. Бутова, С. О. Семерікова «Концептуальні підходи до використання засобів доповненої реальності в освітньому процесі» проаналізовано стан використання AR в Сполучених штатах Америки, стан розвитку теми дослідження у вітчизняних закладах освіти та встановлено, що AR підвищує ефективність навчання, сприяє розвитку пізнавальної активності, підвищує якість засвоєння знань, провокує інтерес до навчання, сприяє розвитку дослідницьких навичок та предметних компетентностей здобувачів освіти; виокремлено проблеми використання засобів доповненої реальної в освітньому процесі й наголошено на дефіциті фахівців з підготовки освітніх проєктів. Авторами обґрунтовано концептуальну модель використання AR та визначено чотири її складові (техніко-технологічна, освітньо-наукова, формувально-розвивальна та якість навчання). Для впровадження технології AR в освіті необхідно забезпечити освітнє середовище технічними засобами, засоби відтворення, дібрати операційні системи та програмне забезпечення, а для використання AR здобувачами освіти мають бути розроблені новітні підручники, посібники, картки, робочі зошити, інструкції тощо. Автори обґрунтували принципи і підходи, описано педагогічні

умови та уточнено переваги й недоліки використання AR-технології в освітньому процесі. Концептуальні підходи дадуть можливість розробити новітнє навчально-методичне забезпечення для здобувачів освіти, що сприятиме підвищенню її якості [28].

У статті С. Г. Литвинової та О. М. Соколюк «Критерії та показники оцінювання якості освітніх об'єктів доповненої реальності в підручниках фізики» окреслено проблеми навчання учнів природничих дисциплін у закладах загальної середньої освіти, зокрема низької зацікавленості у вивченні предмету фізика. Авторами запропоновано шляхи підвищення активізації навчальної діяльності учнів за допомогою новітніх цифрових технологій, а саме доповненої реальності. Визначено основні напрями дослідження доповненої реальності в освіті, а саме: використання доповненої реальності в освітньому процесі, професійній підготовці та перепідготовці кадрів, соціальні та технічні проблеми, теоретико-методичні засади, розроблення інструментарію для забезпечення віртуалізації навчання, проєктування освітнього середовища та гейміфікація навчання з використанням доповненої реальності. Описано засоби та програмне забезпечення для відтворення AR з фізики для 8-11 класів закладів загальної середньої освіти. У процесі аналізу 160 об'єктів AR виявлено низку проблем, що знижують їх якість. Авторами обґрунтовано критеріально-показникову матрицю визначення якості об'єктів AR, що включають такі основні критерії, як техніко-технологічний, візуально-динамічний, змістово-методичний та десять показників [29].

О. П. Пінчук та Л. А. Лупаренко у статті «Дидактичний потенціал використання цифрового контенту з доповненою реальністю» проаналізували практичний досвід вітчизняних і зарубіжних вчених у галузі комп'ютерно орієнтованих педагогічних технологій щодо використання VR і AR у процесі навчання. Автори зазначили напрями практичного застосування технологій віртуальної і доповненої реальності у бізнесі, виробництві, корпоративному навчанні. Увагу дослідників зосереджено на використанні технології розширеної реальності в освітньому процесі: ігрова діяльність і технології розширеної реальності; освітній цифровий контент на базі технології розширеної реальності; огляд освітніх мобільних додатків з підтримкою технології доповненої реальності; застосування узагальненої моделі електронної освіти Хана [34].

У статті Л. М. Сокола «Інтернет-простір як парадоксальна технологія виховання підростаючої особистості» розкриваються специфічні особливості функціонування Інтернет-простору в цілому, та Інтернет-технологій, зокрема; їх дія на свідомість та структуру знань особистості. Проаналізовані можливості педагогічного впливу на становлення активної, самостійної особистості у кіберпросторі [41]. А в його доповіді «Діяльність дитячих громадських організацій у віртуальному просторі: виховний потенціал» представлено аналіз можливостей віртуального простору для діяльності дитячих громадських організацій. Адже віртуальний простір забезпечує можливість реалізації певних

аспектів діяльності громадських організацій, а саме: побудови різних типів публічних стратегій та відносин; полегшення внутрішньої та зовнішньої комунікацій активістських груп, організації колективних дій та розширення зв'язків між активістами [40].

М. О. Топузов у статтях «Проектування інформаційно-освітнього середовища навчальних закладів у сучасному суспільстві» та «Інформаційно-освітнє середовище навчальних закладів. Проектування відповідно до вимог сучасного суспільства» розкрито функціональні можливості, складності розв'язуваних задач і сфери застосування управлінських інформаційних систем, спеціалізованих комп'ютерних систем управління навчанням (LMS-системи – Learning Management Systems), систем управління навчальним контентом (LCMS-системи – Learning Content Management Systems) з позицій їх вбудовування в інформаційно-освітнє середовище закладу освіти та освітній простір суб'єктів навчання та впливу на процеси розвитку. Розглянуто систему проектування інформаційно-освітнього середовища в навчальних закладах сучасного суспільства, його структуру та змістове наповнення, концептуальні підходи до побудови SMART-моделі закладу освіти та SMART-університету («розумного» університету), що базуються на засадах інтеграції інформаційного, освітнього та економічного ресурсів, системи державного регламентування та ринкового саморегулювання; принципах прогностичності, розвитку, «Social – Mobile – Access – Regulated – Technology», концепції свободи вибору та використання інформації. Розкрито сутність базового поняття «інформація», наведено характерні ознаки інформаційно-освітнього середовища закладу освіти та стратегії його проектування та технологічного розвитку, рекомендації, які можуть бути застосовані під час модернізації системи управління освітою, вдосконалення організаційно-економічного механізму інформатизації, опрацювання програм соціально-економічного розвитку сфери освіти. Розглянуто специфіку управління навчальним процесом в умовах інформаційно-освітнього середовища закладу освіти, педагогічне проектування як механізм його вдосконалення та цілеспрямованого перетворення освітнього простору суб'єктів навчання. Зазначено переваги запровадження управлінських інформаційних систем, ІТ, програмного забезпечення, безкоштовних соціальних інструментів для освіти (Tools for Learning) [43–44].

У статті О. Ю. Чекстере «Депривованість дитини як наслідок надмірного занурення у віртуальний простір» зазначено тенденцію до раннього залучення сучасними батьками дітей до віртуального світу. Але така тактика «розвитку» частіше призводить не до успіху, а до серйозних психологічних порушень. Найбільш виражений негативний вплив надмірне занурення дитини у віртуальний простір справляє на її соціальні якості: дружелюбність, відкритість, бажання спілкуватися, співчуття, здатність розуміти іншого і ставати на його точку зору. На погляд автора, порушення всіх перерахованих вище якостей може призводити до особливої комп'ютерної депривації дітей.

А у статті «Вплив віртуального світу на навчальну мотивацію та види діяльності дітей у сучасному інформаційному просторі» порівнюється вплив природних умов життя дитини (реальний світ) і штучно створених (віртуального світу) на навчальну мотивацію та різноманітні види діяльності дітей. Автор стверджує, що хоча контрольована нетривала взаємодія дитини з віртуальним світом і може сприяти розширенню кругозору, та до певної міри розвитку уваги й пам'яті, але якщо віртуальна реальність починає затуляти і навіть підмінювати реальний світ – порушення охоплюють практично всі сфери розвитку дитини, зокрема мотивацію до навчання, а також призводять до глибоких особистісних змін [47–46].

Тож, підводячи підсумок використання інформаційно-комунікаційних технологій у сучасному освітньому процесі, можна стверджувати, що важливою тенденцією є використання технологій віртуальній реальності (модельне тривимірне оточуюче середовище, створене комп'ютерними засобами та реалістично реагуюче на взаємодію з користувачами).

З'ясовано, що науковці НАПН України приділяють увагу використанню технологій віртуальної реальності в освіті України (К. А. Андросович, В. Г. Базелюк, В. Ю. Биков, Д. В. Борисенко та ін.). У їх працях відображено накопичений вітчизняний і зарубіжний досвід роботи із інформаційно-комунікаційними технологіями, зокрема з технологіями віртуальної реальності, проаналізовані можливості впровадження платформ віртуальної реальності у дистанційному навчанні. У своїх дослідженнях науковці зазначають, що технології віртуальної реальності, як ефективний інструмент навчального процесу, містять величезний потенціал для вирішення завдань освітнього процесу. Підсумовано, що перспективою подальших досліджень є масове впровадження в освітній процес сучасних закладах освіти технологій віртуальної реальності, а також розроблення методичних та дидактичних матеріалів для ефективного їх використання.

Список використаних джерел

1. Белан В. Ю. Підготовка майбутніх учителів професійних технічних предметів із використанням технологій дистанційного навчання в університетах Республіки Польща : дис. ... д-ра філософії : 015 / Інститут професійно-технічної освіти. Київ, 2021. 365 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/725831/> (дата звернення: 17.05.2022).

2. Биков В. Ю., Буров О. Ю. Цифрове навчальне середовище: нові технології та вимоги до здобувачів знань. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми* : зб. наук. праць. 2020. С. 11–22. URL: <http://vspu.edu.ua/faculty/imad/sc.php> (дата звернення: 17.05.2022).

3. Биков В. Ю., Лещенко М. П., Тимчук Л. І. Цифрова гуманістична педагогіка. Київ : ІТЗН НАПН України, 2017. 181 с. URL:

<https://lib.iitta.gov.ua/710669/> (дата звернення: 17.05.2022).

4. Борисенко Д. В. Методика використання комп'ютерного 3D проектування у навчанні майбутніх фахівців з дизайну : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.10 / Українська інженерно-педагогічна академія. Київ, 2018. 513 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/713767/> (дата звернення: 17.05.2022).

5. Бузько В. Л., Єчкало Ю. В. Елементи доповненої реальності при вивченні астрономії як засіб реалізації STEM-освіти. *STEM-освіта – проблеми та перспективи* : зб. матеріалів III Міжнар. наук.-практ. семінару, 24–25 жовт. 2018 р. Кропивницький, 2018. С. 13–16. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/712132/> (дата звернення: 17.05.2022).

6. Буров О. Ю. Соціальні мережі як форма синтетичного навчального середовища. *Звітна наукова конференція Інституту інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України* : матеріали наук. конф., 23 берез. 2017 р. Київ, 2017, С. 12–15. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/709762/> (дата звернення: 17.05.2022).

7. Волошина Т. В. Використання гібридного хмаро орієнтованого навчального середовища для формування самоосвітньої компетентності майбутніх фахівців з інформаційних технологій : дис. ... канд. пед. наук (доктора філософії) : 13.00.10 / Національний університет біоресурсів і природокористування України. Київ, 2018. 292 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/710513/> (дата звернення: 17.05.2022).

8. Глушко О. З. Інновації в освіті та розвиток навичок в учнів загальноосвітніх шкіл європейських країн. *Розвиток професійної майстерності педагога в умовах нової соціокультурної реальності* : зб.. матеріалів IV Міжнар. наук.-практ. конф., 15–16 квіт. 2021 р. Тернопіль, 2021. С. 115–117. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/725374/> (дата звернення: 16.05.2022).

9. Голота О. В. Осередок віртуальної реальності в кабінеті доквілля для учнів 5–6 класів. *III Всеукраїнська наук.-практ. інтернет-конф. «Компетентісно орієнтоване навчання: виклики та перспективи»*. Київ : Педагогічна думка, 2021. С. 40–43. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/725964/> (дата звернення: 16.05.2022).

10. Гончарова Н. О. Віртуальна реальність в STEM-освіті. *STEM-освіта – проблеми та перспективи* : зб. матеріалів III Міжнар. наук.-практ. семінару. 24–25 жовт. 2018 р. м. Кропивницький, Україна, 2018, С. 19–21. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/715603/> (дата звернення: 17.05.2022).

11. Гончарова Н. О. Сучасні технології в STEM-освіті: доповнена реальність. *Актуальні аспекти розвитку STEM-освіти у навчанні природничо-наукових дисциплін* : зб. матеріалів IV Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 70-річчю Льотної академії Національного авіаційного університету, 12–13 трав. 2021 р. Кропивницький, 2021. С. 65–67. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/725427/> (дата звернення: 16.05.2022).

12. Гончарова Н. О. Технологія доповненої реальності в підручниках нового покоління. *Проблеми сучасного підручника*. 2019. Вип. 22. С. 46–56,

URL: http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=psp_2019_22_8 (дата звернення: 16.05.2022).

13. Гончарова Н. О., «Віртуальна реальність як одна з технологій STEM-освіти. *STEM-освіта: стан впровадження та перспективи розвитку* : матеріали IV Міжнар. науково-практ. конф., 8–9 листоп. 2018 р. Київ, 2018. С. 15–17. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/714731/> (дата звернення: 16.05.2022).

14. Горбаченко В. І. Роль систем віртуальної реальності для освіти. *Звітна науково-практична конференція Інституту інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України* : матеріали наук.-практ. конф., 11 лют. 2021 р. Київ, 2021. С. 25–27. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/724023> (дата звернення: 16.05.2022).

15. Грядуща В. В., Денисова А. В. Цифровізація як структурний складник інноваційних моделей підвищення кваліфікації педагогів професійної освіти. *Інноваційна педагогіка*. 2021. Т. 1, вип. 34. URL: <http://www.innovpedagogy.od.ua/34-1> (дата звернення: 16.05.2022).

16. Електронні соціальні мережі як інструменти сучасного навчального середовища : глосарій / Пінчук О. П. та ін. Видання 2-ге, доповнене та перероблене. Київ : ІТЗН НАПН України, 2017. 43 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/709751/> (дата звернення: 17.05.2022).

17. Жук Ю. О. Теоретико-методичні засади організації навчальної діяльності старшокласників в умовах комп'ютерно орієнтованого середовища навчання : монографія. Київ : Педагогічна думка, 2017. 468 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/707753/> (дата звернення: 17.05.2022).

18. Застосування електронних соціальних мереж як інструментів формування інформаційно-освітнього середовища навчання старшокласників : метод. рекомендації / Буров О. Ю. та ін. Київ : Педагогічна думка, 2018. 31 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/712174/> (дата звернення: 17.05.2022).

19. Іванюк І. В., Використання цифрових інструментів і цифрового середовища для дистанційного навчання та громадянської парламентської просвіти. *Сучасні цифрові технології та інструменти підтримки освітнього процесу: світові тенденції та українські перспективи* . зб. матеріалів / Інститут інформаційних технологій і засобів навчання. Київ, 2021. С. 45–52. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/727669/> (дата звернення: 16.05.2022).

20. Інтерактивна психолого-педагогічна підтримка соціалізації обдарованих старшокласників : метод. посібник / К. А. Андросович та ін. Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2018. 136 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/713795/> (дата звернення: 17.05.2022).

21. Коваленко В. В. Використання web-орієнтованих і мультимедійних технологій у формуванні соціальної компетентності молодших школярів : дис. ... канд. пед. наук (доктора філософії) : 13.00.10 / Інститут інформаційних технологій і засобів навчання, Київ, 2018. 286 с. URL:

<https://lib.iitta.gov.ua/710765/> (дата звернення: 16.05.2022).

22. Коваленко В. В. Застосування електронних соціальних мереж для підтримки освіти дітей з функціональними обмеженнями. Наук.-практ. інтернет-конф. «Інформаційні технології в освітньому процесі 2017». Чернігів, 2017. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/709380> (дата звернення: 16.05.2022).

23. Коваленко В. В. Напрями застосування електронних соціальних мереж у соціально-педагогічній роботі з учнями з функціональними обмеженнями. Наук.-практ. конф. «Мультимедійні технології в освіті та інших сферах діяльності». Київ, 2017. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/709379/> (дата звернення: 16.05.2022).

24. Коваленко В. В., Мар'єнко М. В., Сухіх А. С. Використання цифрових технологій у процесі змішаного навчання в закладах загальної середньої освіти : метод. рекомендації. Київ : ІТЗН НАПН України, 2021. 87 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/728506/> (дата звернення: 16.05.2022).

25. Коркішко І. А. Переваги та недоліки використання віртуальної реальності у закладах загальної середньої освіти (зарубіжний досвід). *Звітна науково-практична конференція Інституту інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України* : матеріали наук.-практ. конф., 11 лют. 2021 р. Київ, 2021. С. 54–55. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/724023> (дата звернення: 17.05.2022).

26. Кравченко С. М. Інноваційні освітні тренди: до постановки проблеми. *VII Міжнародна науково-практична конференція «Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний, європейський та національний виміри змін»* / Сумський держ. пед. ун-т ім. А. С. Макаренка. Суми, 2021. С. 57–60. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/725135> (дата звернення: 17.05.2022).

27. Литвинова С. Г. Готовність учнів закладів загальної середньої освіти до використання віртуальної реальності в освітньому процесі. *Перспективи та інновації науки. Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»*. 2022. Т. 4, вип. 9. С. 218–231. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/pis/issue/view/50> (дата звернення: 17.05.2022).

28. Литвинова С. Г., Буров О. Ю. Семеріков С. О. Концептуальні підходи до використання засобів доповненої реальності в освітньому процесі. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми* : зб. наук. праць. 2020. Вип. 55. С. 46–62. URL: <https://vspu.net/sit/index.php/sit/article/view/605> (дата звернення: 17.05.2022).

29. Литвинова С. Г., Соколюк О. М. Критерії та показники оцінювання якості освітніх об'єктів доповненої реальності в підручниках фізики. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2022. Т. 2, вип. 88. С. 23–37 URL: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/4870> (дата звернення: 17.05.2022).

30. Ляхоцька Л. Л. Дистанційна технологія навчання в післядипломній педагогічній освіті : навч. посібник. Київ : Міленіум, 2018. 288 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/712072/> (дата звернення: 17.05.2022).

31. Немеш О. М. Віртуальна діяльність особистості: структура та динаміка психологічного змісту : монографія. Київ : Слово, 2017. 391 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/708069/> (дата звернення: 17.05.2022).
32. Нечипуренко П. П. Інформаційно-комунікаційні технології як засіб формування дослідницьких компетентностей старшокласників у профільному навчанні хімії : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.10 / Інститут інформаційних технологій і засобів навчання. Київ, 2017. 424 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/709605/> (дата звернення: 17.05.2022).
33. Нечипуренко П. П., Семеріков С. О., Томіліна Л. І. Теоретико-методичні засади використання інформаційно-комунікаційних технологій як засобу формування дослідницьких компетентностей старшокласників у профільному навчанні хімії. *Теорія та методика електронного навчання*. 2018. Т. IX, вип. 1. URL: <http://ccjournals.eu/ojs/index.php/e-learn/issue/view/72> (дата звернення: 17.05.2022).
34. Пінчук О. П., Лупаренко Л. А. Дидактичний потенціал використання цифрового контенту з доповненою реальністю. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми* : зб. наук. праць. Вінниця : Друк плюс, 2022. Вип. 63. С. 39–57 URL: <https://lib.iitta.gov.ua/730418/> (дата звернення: 17.05.2022).
35. Попечителев Е. П., Бузов А. Ю. Синтетическая обучающая среда: особенности проектирования. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2018. Т. 4, вип. 66. С. 1–13. URL: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/2427/1385> (дата звернення: 17.05.2022).
36. Психолого-педагогічний супровід соціалізації обдарованих старшокласників в Інтернет-середовищі : метод. посібник / Андросович К. А., Камишин В. В., Ткаченко Л. І., Бургун І. В. Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2017. 108 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/711827/> (дата звернення: 17.05.2022).
37. Розвиток суб'єктної активності дорослих у віртуальному просторі : монографія / Смульсон М. Л. та ін. / Ін-т психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. Київ, 2018. 180 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/712119/> (дата звернення: 17.05.2022).
38. Семеріков С. О., Литвинова С. Г., Мінтій М. М. Впровадження курсу з розробки програмних засобів віртуальної та доповненої реальності для майбутніх викладачів STEM-дисциплін. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми* : зб. наук. праць. 2020. Вип. 57. С. 55–63. URL: <https://vspu.net/sit/index.php/sit/issue/view/183> (дата звернення: 17.05.2022).
39. Сисоєва С. О., Осадча К. П. Стан, технології та перспективи дистанційного навчання у вищій освіті України. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2019. Т. 70, вип. 2. С. 271–284. URL: <http://www.irbis->

nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=ITZN_2019_70_2_22 (дата звернення: 17.05.2022).

40. Сокол Л. М. Діяльність дитячих громадських організацій у віртуальному просторі: виховний потенціал. *Особистість у просторі виховних інновацій*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. Ін-ту проблем виховання НАПН України за 2018 р. Київ, 2018. С. 340–345. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/713871/> (дата звернення: 17.05.2022).

41. Сокол Л. М. Інтернет-простір як парадоксальна технологія виховання підростаючої особистості. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*: зб. наук. праць. 2017. Т. 2, вип. 21. С. 253–263. URL: <http://zbirnyk.ipv.org.ua/ua/arkhiv-vipuskiv/product/view/20/411> (дата звернення: 17.05.2022).

42. Тимчук Л. І. Теоретико-методичні засади проектування цифрових наративів у навчанні майбутніх магістрів освіти: дис. ... док. пед. наук: 13.00.10 / Інформаційно-комунікаційні технології в освіті; Інститут інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України. Київ, 2017. 468 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/706448/> (дата звернення: 17.05.2022).

43. Топузов М. О. Інформаційно-освітнє середовище навчальних закладів. Проектування відповідно до вимог сучасного суспільства. *Директор школи*. 2018. Т. 9–10, Вип. 826. С. 17–25 URL: <https://lib.iitta.gov.ua/710963/> (дата звернення: 17.05.2022).

44. Топузов М. О. Проектування інформаційно-освітнього середовища навчальних закладів у сучасному суспільстві. *Український педагогічний журнал*. 2017. Т. 1. С. 26–36. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/706821/> (дата звернення: 17.05.2022).

45. Формування інформаційно-освітнього середовища навчання старшокласників на основі технологій електронних соціальних мереж: монографія / Биков В. Ю. та ін. Київ: Педагогічна думка, 2018. 160 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/712171/> (дата звернення: 17.05.2022).

46. Чекстере О. Ю. Вплив віртуального світу на навчальну мотивацію та види діяльності дітей у сучасному інформаційному просторі. *Психологічні виміри особистісної взаємодії суб'єктів освітнього простору в контексті гуманістичної парадигми: матеріали всеукраїнської конференції з міжнародною участю*. 2018. С. 235–239. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/712198/> (дата звернення: 17.05.2022).

47. Чекстере О. Ю. Депривованість дитини як наслідок надмірного занурення у віртуальний простір. *Зб. наук. праць. За матеріалами Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. «Проблема особистісної активності в освітньому просторі: концептуальний, методологічний та емпіричний аспекти»*. Слов'янськ, 2017. С. 57–64. URL: <http://ddpu.edu.ua/index.php/nauk/conf/3705-----1-----r> (дата звернення: 17.05.2022).

48. Шевчук М., Яковець Н., Жихарева А. Проектування нових технологій для освіти дорослих. *Освіта дорослих у перспективі змін: інновації, технології, прогнози* : монографія. Ніжин : ПП Лисенко М. М., 2017. С. 208–218. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/711038/> (дата звернення: 17.05.2022).

АКТУАЛЬНІ ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

(реферативний огляд)

Упорядник:

Рабаданова Л. В., кандидат
філософських наук, старший науковий
співробітник відділу наукового
інформаційно-аналітичного супроводу
освіти ДНПБ України
ім. В. О. Сухомлинського

Актуальною проблемою сучасного суспільства є теоретичні й прикладні аспекти впровадження інклюзивної освіти, що стосуються конституційних прав і поваги до особистої гідності величезної кількості людей. У цивілізованій країні неприпустимі будь-які прояви соціальної дискримінації людей з особливостями розвитку. Рівноправність у здобутті освіти, що потребує як створення теоретичного підґрунтя для комплексного формування інтегрованої освіти, так і практичного забезпечення системи динамічного медико-соціального, психолого-педагогічного, а також юридичного й волонтерського супроводу.

В огляді продемонстровано, що дослідники інклюзивної освіти звертають увагу на розмаїття питань, що потребують розв'язання для створення доступного освітнього середовища у архітектурному, інформаційному та соціальному контекстах. Наголошують на потребах, які стосуються матеріально-технічної бази та кваліфікованих науково-педагогічних кадрів.

Підсумовано, що в Україні на питання інклюзивної освіти, в теоретичному та практичному контекстах, звертають увагу переважно стихійно, тому проблематика потребує комплексного розроблення науково-теоретичних основ та їх впровадження на всіх ланках – від дошкілля до вищої освіти. Адже, інклюзивна освіта – це не лише про доступність для кожного, незалежно від особливостей психофізичного розвитку, а й про неперервну соціальну інтеграцію та єдність, оскільки обов'язковою умовою успішної реалізації інклюзивної освіти є ефективна співпраця викладачів, відповідних фахівців, батьків та учнів.

Ключові слова: інклюзивна освіта, психолого-педагогічний супровід, корекційно-спрямоване виховання, адаптація, особливості розвитку, індивідуалізація навчання, соціалізація.

1. Роль практичного психолога як члена команди супроводу інклюзивного процесу / М. С. Міщенко // Актуальні питання корекційної освіти. Педагогічні науки. – 2021. – Вип. 17. – С. 196-204. – Бібліогр.: 4 назви. – URL: <https://aqce.com.ua/download/publications/655/622.pdf/> (дата звернення – 18.05.2022).

Висвітлено роль практичного психолога в роботі команди супроводу інклюзивного процесу. Схарактеризовано особливості психологічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами, яка навчається у загальноосвітньому закладі, та забезпечення оптимального розвитку для успішної інтеграції в соціум. Акцентовано увагу на тому, що досить ефективною в командній роботі є співпраця практичного психолога, вчителя та класного керівника. Зазначено, що особлива роль в цьому процесі належить практичному психологу освітнього закладу, його професійним знанням, умінням формувати необхідні педагогічні компетентності. Підсумовано, що перспективами подальших розвідок є розкриття особливостей використання та специфіка застосування різноманітних технік арт-терапевтичних методів у роботі з дітьми з особливими потребами при наданні їм допомоги в рамках психологічного супроводу.

2. Охоронно-педагогічний режим в інклюзивному навчанні дітей з особливими освітніми потребами / О. П. Глоба, Б. О. Вихованець // Актуальні питання корекційної освіти. Педагогічні науки. – 2020. – Вип. 16(1). – С. 67-80. – Бібліогр.: 4 назви. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apko_2020_16%281%29_8 (дата звернення – 18.05.2022).

Розглянуто особливості впровадження інклюзивної моделі навчання в освітню систему України як частини Європейського освітнього простору. Зазначено, що зміст, форми і методи навчання й виховання дітей з особливими освітніми потребами мають бути корекційно спрямованими, щоб не лише сприяти засвоєнню знань, умінь і навичок, формуванню поведінки, а й забезпечувати виправлення вад психофізичного розвитку. Наголошено, що дитина з особливостями розвитку потребує організованого чіткого, послідовного, зручного і щадного режиму, здатного полегшити дитині навантаження, створити оптимальні умови для прояву її активності, інтересу до навчання, працездатності, створити атмосферу для бадьорого настрою, зберегти, відновити нервові сили дитини, заспокоїти її, сприяти загальному зміцненню організму. Акцентовано, що вирішальною умовою інклюзивної освіти дітей з особливими освітніми потребами є створення інклюзивного простору, який передусім передбачає спеціально підготовлених педагогів, відповідне освітнє середовище, матеріально-технічне забезпечення. Досліджено чинники результативності навчально-виховної, корекційно-реабілітаційної та лікувально-профілактичної роботи в інклюзивному закладі. Звернуто увагу на роль координованості впливів на дітей з особливими освітніми потребами всіх членів команди фахівців психолого-медико-

педагогічного супроводу та спеціально організованого, індивідуально визначеного режиму контролю за станом здоров'я учнів інклюзивних закладів освіти, використання експрес-технологій ранньої діагностики та запобігання хворобі на основі цілісного підходу до оцінювання стану організму. Проаналізовано, як процес тісної взаємодії фахівця й дитини сприятиме скороченню термінів і вартості обстеження й терапії, проведенню системного динамічного контролю якості корекційно-реабілітаційних послуг, наданню своєчасної допомоги та підвищенню якості життя.

3. Розвиток напрямів STEM-освіти в системі інклюзивного навчання / С. Л. Горбенко, І. П. Василяшко // Актуальні питання корекційної освіти. Педагогічні науки. – 2020. – Вип. 16(1). – С. 81-91. – Бібліогр.: 4 назви. – URL: <https://aqce.com.ua/download/publications/591/554.pdf/> (дата звернення – 18.05.2022).

Розкрито особливості впровадження напрямів STEM-освіти для організації навчання дітей з особливими освітніми потребами. Проаналізовано, як використання вчителем провідного принципу STEM-освіти – інтеграції (міжпредметної, трандисциплінарної) – уможливує здійснення модернізації методологічних засад, змісту, обсягу навчального матеріалу, застосування сучасних технологій під час навчання з метою формування компетентностей якісно нового рівня. Обґрунтовано, що відкриття STEM-лабораторії/центру надаватимуть освіті наукового спрямування на принципах диференційованого та індивідуального підходів до навчання з урахуванням віку, індивідуальних можливостей, інтересів, нахилів, здібностей, стану здоров'я дітей та молоді. Зазначено, що невід'ємною складовою організаційно-методичної роботи закладів, що запроваджують інклюзивну освіту, є участь у діяльності Всеукраїнського науково-методичного віртуального STEM-центру як додаткового навчально-методичного ресурсу для розв'язання проблем упровадження STEM-освіти для педагогів та учнів з особливими освітніми потребами. Аргументовано актуальність розвитку STEM-освіти, інклюзивно-компетентнісної моделі STEM-навчання. Окреслено організаційно-педагогічні умови ефективної соціалізації дітей та молоді з особливими освітніми потребами.

4. Навчально-змістовий ресурс професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи до інклюзивного навчання учнів: аналіз та адаптація / О. Є. Гордійчук // Актуальні питання корекційної освіти. Педагогічні науки. – 2020. – Вип. 16(1). – С. 92–104. – Бібліогр.: 1 назва. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apko_2020_16%281%29_10 (дата звернення – 18.05.2022).

Проаналізовано теоретико-практичний аспект професійної підготовки щодо формування готовності майбутнього вчителя початкової школи до інклюзивного навчання учнів. Досліджено нормативну частину навчальних планів і з'ясовано систему підготовки студентів спеціальності 013 «Початкова освіта» в Чернівецькому національному університеті

ім. Ю. Федьковича за освітньо-кваліфікаційним рівнем «бакалавр» щодо циклів загальної підготовки і професійної підготовки, обов'язкових навчальних дисциплін та дисциплін професійної підготовки студентів. Виокремлено та схарактеризовано навчально-змістовий ресурс як потенційні можливості в забезпеченні студентів професійною компетентністю задля інклюзивного навчання учнів. Запропоновано адаптувати зміст програм обов'язкових навчальних дисциплін та дисциплін вільного вибору в контексті предмета експериментального дослідження. Зроблено висновок щодо необхідності оптимізації професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи до інклюзивного навчання учнів з метою здобуття професійних знань, набуття відповідних професійно-значущих якостей та практичної підготовки до виконання розширеного спектра функцій вчителя інклюзивного класу.

5. Врахування особливостей формування морально-етичних норм поведінки в учнів з інтелектуальними порушеннями в освітньому процесі інклюзивного закладу / Г. І. Савіцька // Актуальні питання корекційної освіти. Педагогічні науки. – 2020. – Вип. 16(2). – С. 240-249. – Бібліогр.: 4 назви. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apko_2020_16%282%29_24 (дата звернення – 18.05.2022).

Досліджено особливості формування морально-етичних норм поведінки дітей з інтелектуальними порушеннями в умовах інклюзивної освіти та готовності педагогів до її здійснення. Наголошено на своєрідності формування в дітей цієї категорії психічних процесів, що визначають їхні дії, вчинки, поведінку в цілому. Проаналізовано ефективні шляхи формування морально-етичних норм поведінки в процесі поетапної, систематично організованої індивідуальної, групової практичної діяльності дітей з урахуванням їх типологічних та індивідуальних особливостей розвитку. Схарактеризовано труднощі, що виникають у дітей з інтелектуальними порушеннями під час формування стійких морально-етичних норм поведінки. Розглянуто оптимальні методи забезпечення освітнього процесу, що сприятимуть формуванню в розумово відсталих дітей навичок позитивної поведінки, а отже допоможе краще інтегруватись у дитячий колектив та в суспільні відносини в цілому.

6. Комплексний психолого-педагогічний супровід дітей з розладами спектра аутизму в умовах інклюзивно-ресурсного центру / О. В. Гаяш, М. І. Кляп // Актуальні питання корекційної освіти. Педагогічні науки. – 2019. – Вип. 13. – С. 37-47. – Бібліогр.: 4 назви. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apko_2019_13_5 (дата звернення – 18.05.2022).

Розкрито сутність комплексного психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзії, що є головним процесом на сучасному етапі розвитку суспільства та його гуманістичних цінностей. Продемонстровано, що реалізація цих умов потребує зламу стереотипів та оволодіння новими формами роботи всіма учасниками освітнього процесу. Розглянуто сучасні погляди на теорію і практику проблеми розвитку дітей

із аутизмом. Досліджено основні проблеми, що виникають у процесі навчання та адаптації в середовищі однолітків дітей з порушеннями аутичного спектра. Обґрунтовано необхідність тривалого психолого-педагогічного супроводу дитини з розладами спектра аутизму. Окреслено напрями діяльності фахівців інклюзивно-ресурсного центру. Звернуто увагу на основні принципи і підходи у роботі з дітьми з аутизмом, їхніми батьками і педагогами, які здійснюють корекційну діяльність. Проаналізовано основні завдання діяльності спеціалістів супроводу – психолога, вчителя-логопеда, вчителя-дефектолога.

7. Когнітивно-компетентнісний компонент готовності асистентів учителів до реалізації командної взаємодії в умовах інклюзії / З. П. Ленів // Актуальні питання корекційної освіти. Педагогічні науки. – 2019. – Вип. 13. – С. 110-122. – Бібліогр.: 15 назв. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apko_2019_13_11 (дата звернення – 18.05.2022).

Вивчено проблематику формування когнітивно-компетентнісного компонента готовності майбутніх асистентів учителів до реалізації командної взаємодії в забезпеченні інклюзивного навчання дітей із особливими освітніми потребами. Проаналізовано закордонні та вітчизняні науково-практичні та теоретико-методологічні напрацювання з тематики дослідження. Розкрито доцільність формування готовності фахівців до реалізації командної взаємодії в умовах закладу загальної освіти з інклюзивним та інтегрованим навчанням. Висвітлено сутність когнітивно-компетентнісного компонента на основі сучасних психолого-педагогічних досліджень, що стосуються розроблення компетенцій і компетентностей фахівців, які забезпечують реалізацію інклюзії. Визначено показники компонента за SMART-інформаційним і стратегічно-співтворчим критеріями. Розроблено діагностичні матеріали (тестів, опитувальників, онлайн-анкет), використання яких у процесі психолого-педагогічного експерименту дало змогу отримати відповідні емпіричні дані для диференціації студентів за рівнями професійної готовності. Здобуто дані дослідження, що засвідчили необхідність вдосконалення системи підготовки асистентів учителів у закладах вищої освіти.

8. Особливості підготовки вчителя початкової школи до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі / М. С. Бевзюк // Актуальні питання корекційної освіти. Педагогічні науки. – 2017. – Вип. 9(2). – С. 5-14. – Бібліогр.: 6 назв. – URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/apko_2017_9\(2\)_3](http://nbuv.gov.ua/UJRN/apko_2017_9(2)_3) (дата звернення – 18.05.2022).

Досліджено проблему підготовки вчителя початкової школи до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі. Виокремлено вчених, сучасних науковців, які досліджують проблему підготовки майбутнього вчителя початкової школи до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами. Узагальнено систематизацію наукових джерел. Висвітлено провідні аспекти підготовки студентів до педагогічної діяльності,

зокрема функціональний і предметно-технологічний, що дає змогу обґрунтувати необхідність розширення й уточнення функціональних обов'язків учителя у зв'язку з корекційно-розвиваючою та пропедевтичною діяльністю. Визначено терміни «функціонал» і «готовність». Розкрито структурні компоненти готовності. Обґрунтовано необхідність вдосконалення навчально-виховного процесу та нових підходів до професійної підготовки вчителів початкової школи до роботи з дітьми з особливими потребами.

9. Індивідуалізації навчання в інклюзивному навчальному закладі / Л. О. Прядко // Актуальні питання корекційної освіти. Педагогічні науки. – 2017. – Вип. 9(2). – С. 144-152. – Бібліогр.: 7 назв. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apko_2017_9%282%29_17 (дата звернення – 18.05.2022).

Розглянуто проблеми індивідуалізації навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному навчальному закладі. Обґрунтовано особливості індивідуалізації навчання в інклюзивному навчальному закладі дітей з порушенням розумового розвитку, опорно-рухового апарату та сенсорними порушеннями. Зазначено, що індивідуалізація навчання була і є основоположним чинником педагогіки, який забезпечує якість і доступність освіти для дитини, незважаючи на особливі потреби. Проаналізовано індивідуалізацію навчання в інклюзивному навчальному закладі як пристосування навчального середовища до особливостей учнів з особливими освітніми потребами, створення сприятливих умов для розвитку здібностей і можливостей учнів. Наголошено, що індивідуалізація є рушійною силою реалізації різноманітних цілей навчання і формування індивідуальної неповторності дитини в соціумі. Зауважено, що індивідуалізацію навчання сьогодні треба розуміти більш широко, оскільки вона є динамічною системою, що охоплює всі ланки навчально-виховного процесу – цілі, зміст, методи, засоби навчання. Доведено що індивідуалізацію навчання розкрито через конкретизацію дій учителя на уроках для дітей з порушенням розумового розвитку, опорно-рухового апарату та сенсорними порушеннями.

10. Психологія інклюзивної освіти учнів зі спектром інтелектуальних та аутистичних порушень / В. М. Синьов, Д. І. Шульженко // Актуальні питання корекційної освіти. Педагогічні науки. – 2017. – Вип. 9(2). – С. 190-205. – Бібліогр.: 7 назв. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apko_2017_9%282%29_21 (дата звернення – 18.05.2022).

Розкрито психологічну сутність інклюзивного навчання осіб із аутистичним спектром порушень й інтелектуальними порушеннями та роль фахівців у цьому процесі. Проаналізовано труднощі включення аутичних учнів у клас масової школи. Розглянуто питання щодо відсутності психологічної технології та психологічних умов інклюзивного процесу. Наголошено на важливості переконання педагогів у можливостях подолання (корекції) аутистичних порушень під час навчання й дозвілля. Висвітлено напрями

підготовки майбутніх фахівців – корекційних педагогів, які забезпечують в інклюзивному просторі індивідуальний підхід до аутичної дитини та її особливу освітню програму. Виявлено психологічні чинники формування у корекційних педагогів здатності до самостійного творчого процесу щодо розв'язання питань інклюзії аутичних дітей (креативність, рефлексивність, інтернальність, емпатія, ступінь усвідомлення інклюзивних проблем аутичних дітей та їхніх родин, продуктивність та задоволеність життям). Виокремлено критерії успішного включення аутичних дітей у клас учнів із нормотиповим розвитком (наявність власних пріоритетів у наданні аутичним дітям та їхнім родичам психологічної допомоги, індивідуальної корекції аутистичних порушень; формування способів навчальної діяльності). Запропоновано практичні рекомендації з етики спілкування з аутичними дітьми в інклюзивному освітньому середовищі.

11. Стратегії класного менеджменту для інклюзивного середовища / Т. В. Скрипник // Актуальні питання корекційної освіти. Педагогічні науки. – 2017. – Вип. 9(2). – С. 215-223. – Бібліогр.: 6 назв. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apko_2017_9%282%29_23 (дата звернення – 18.05.2022).

Проаналізовано процес розбудови інклюзивного середовища в Україні. Визначено труднощі, що ускладнюють впровадження інклюзії у нашій країні. В історичному ракурсі подано ідею перетворення освітнього середовища як залучення зовнішніх ресурсів, необхідних для безперешкодної освіти осіб з особливими потребами, а також досягнення ними таких якостей, як самодисциплінованість, самомотивація й високий рівень відповідальності. Введено поняття «класний менеджмент» як планування цікавого й привабливого розвивального середовища для досягнення навчально-виховних цілей. Наголошено, що для забезпечення успішного керування класом необхідно відповідним чином використовувати в класі простір, розробляти і застосовувати в класі правила, створювати позитивну атмосферу між всіма учасниками освітнього процесу. Розглянуто три головні завдання, що пов'язані з особистісним і соціальним зростанням учнів і мають розв'язуватися завдяки класному менеджменту: збагачувати індивідуальний досвід кожної дитини, сприяти становленню її самостійності, впливати на розвиток її соціального інтелекту. Йдеться про предметно-просторові, організаційно-сміслові та соціально-психологічні ресурси середовища, на які має бути поширено класний менеджмент. Щодо дітей з аутизмом це стосується передусім таких позицій, як структурований простір, час, діяльність, візуальна підтримка, соціальний розвиток, сенсорні стратегії, генералізація знань тощо. Стратегії класного менеджменту мають стати зручним інструментом педагогічної майстерності педагога й уможливити безперешкодну і відповідну освіту для осіб з особливими потребами.

12. Соціалізація дітей з особливими потребами в умовах інклюзивної освіти в Україні / Ю. В. Шевченко // Актуальні питання корекційної

освіти. Педагогічні науки. – 2017. – Вип. 9(2). – С. 280-289. – Бібліогр.: 6 назв. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apko_2017_9%282%29_30 (дата звернення – 18.05.2022).

Досліджено процес інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами в єдиному загальноосвітньому просторі як незворотний процес на сучасному етапі розвитку суспільства та його гуманістичних цінностей. Зазначено, що реалізація цих умов потребує зламу стереотипів та оволодіння новими формами роботи всіма учасниками навчально-виховного процесу. Акцентовано увагу на проблематиці навчання дітей з обмеженими можливостями в умовах масових загальноосвітніх закладів. З'ясовано, що освіта дітей, які потребують корекції фізичного та розумового розвитку, ґрунтується на принципах виваженої педагогіки, орієнтованої на потреби дітей. Зроблено висновок, що навчання в інклюзивних навчальних закладах є корисним як для дітей з особливими освітніми потребами, так і для дітей з типовим рівнем розвитку, членів родин і суспільства в цілому. Досліджено також питання щодо корисності інклюзивних підходів у навчанні й вихованні для родин дітей з особливими освітніми потребами. Зауважено, що вчителі інклюзивних закладів краще розуміють індивідуальні відмінності й особливості дітей, ефективніше співпрацюють з батьками та іншими фахівцями (реабілітологами, психологами, логопедами, соціальними педагогами).

13. Психолого-педагогічний супровід дітей з ДЦП в інклюзивному закладі / О. В. Чопік // Актуальні питання корекційної освіти. Педагогічні науки. – 2017. – Вип. 9(2). – С. 254-262. – Бібліогр.: 6 назв. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apko_2017_9%282%29_27 (дата звернення – 18.05.2022).

Досліджено проблему психолого-педагогічного супроводу дітей з дитячим церебральним паралічем в інклюзивному закладі. Проаналізовано та узагальнено праці вчених, у яких висвітлено проблему організації навчально-виховного процесу дітей з ДЦП в умовах інклюзивного навчання. Розглянуто поняття, форми та симптоми ДЦП. Розкрито сутність психолого-педагогічного супроводу учнів з ДЦП. З'ясовано умови ефективності інклюзивної освіти дітей з ДЦП. Наголошено, що результативність психолого-педагогічного супроводу залежить від тісної співпраці всіх спеціалістів, зокрема класного керівника, вчителів-предметників, корекційного педагога (ортопедагога, олігофренопедагога), вчителя-логопеда, асистента-вчителя, спеціального і практичного психологів, соціального педагога, батьків дітей. Визначено роль кожного фахівця у психолого-педагогічному супроводі школяра з ДЦП. Акцентовано увагу на формах методичної роботи, за допомогою яких формується готовність педагогів, учнів та їхніх батьків до інклюзивного навчання дітей з ДЦП.

14. Співпраця фахівців у інклюзивному навчанні як необхідна передумова забезпечення корекційної спрямованості педагогічної роботи / О. В. Гаяш // Актуальні проблеми навчання та виховання людей з

особливими потребами. – 2015. – № 12. – С. 99-113. – Бібліогр.: 6 назв. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apnvlop_2015_12_10 (дата звернення – 18.05.2022).

Обґрунтовано, що співпраця фахівців у інклюзивному навчанні є необхідною передумовою у забезпеченні ефективності корекційної роботи. Висвітлено можливі шляхи розв'язання організаційних питань навчальної команди фахівців. Зазначено, що система комплексної корекційно-розвивальної допомоги дітям з особливими потребами в умовах інклюзії передбачає медичну (лікування основного захворювання, підтримуюча терапія, лікувальна фізкультура, масаж), педагогічну (навчання, виховання, розвиток), психологічну (психологічна корекція, оптимізація сімейного клімату) та соціальну (надання можливості соціалізуватися, заняття з учнівським і батьківським колективами, робота над усвідомленням вибору дитиною майбутньої професії) допомогу. Наголошено, що педагогічна взаємодія фахівців загальної та спеціальної освіти є суттєвим чинником у структурі професійного співпраці в інклюзивному навчальному закладі.

15. Концептуальні підходи до впровадження інклюзивної освіти у вищих навчальних закладах / К. О. Кольченко, Г. Ф. Нікуліна // Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами. – 2013. – № 10. – С. 12-21. – Бібліогр.: 7 назв. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apnvlop_2013_10_3 (дата звернення – 18.05.2022).

Описано концептуальні підходи університету «Україна» до формування інклюзивного освітнього середовища вищої школи. Досліджено процес розбудови першого в Україні університету інклюзивного типу. Розглянуто ключові умови забезпечення рівних прав студентів на якісну вищу освіту, з-поміж яких виокремлено архітектурну, інформаційну та соціальну доступність освітнього середовища, створення матеріально-технічної бази, адаптованої до потреб студентів, наявність кваліфікованих науково-педагогічних кадрів, підготовлених до роботи в інклюзивному середовищі. Визначено коло питань, пов'язаних з нормативно-правовим, навчально-методичним та організаційно-кадровим забезпеченням вищої школи, які потребують розв'язання для забезпечення реалізації інклюзивної освіти. Проаналізовано причини позитивного впливу впровадження розробленої концепції інклюзивної вищої освіти на систему вищої освіти України.

16. Умови організації інклюзивної освіти дошкільників, які потребують корекції психофізичного розвитку / І. Б. Кузава // Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами. – 2013. – № 10. – С. 148-160. – Бібліогр.: 12 назв. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apnvlop_2013_10_16 (дата звернення – 18.05.2022).

Обґрунтовано умови організації інклюзивної освіти дошкільників, які потребують корекції психофізичного розвитку. Зазначено, що саме у дошкільному віці закладаються передумови майбутньої навчальної діяльності дитини, яка активно оволодіває культурними навичками і здібностями, активно розвиваються пізнавальні можливості. Обґрунтовано потребу

у фундаментальному дослідженні педагогічних умов, форм, методів, принципів забезпечення інклюзивної освіти в дошкільці, що сприяють зменшенню або усуненню психофізичних недоліків. Підсумовано, що професійне розв'язання проблем інклюзивної освіти – це, передусім, створення однакових умов для кожної дитини з урахуванням її індивідуальних особливостей. Проаналізовано умови для ухвалення рішення про розгортання інклюзивної практики в дитячому садку. Це, зокрема, наявність родин, які виховують дітей з психофізичними порушеннями, та їхня готовність віддати свою дитину у загальноосвітній дошкільний навчальний заклад, психологічна готовність керівника та педагогічного колективу до процесу інклюзії, що передбачає ознайомлення з основними цінностями, цілями та методиками організації інклюзивної практики, наявність відповідних фахівців (дефектологів, психологів, логопедів, асистентів вихователя), створення спеціальних умов для навчання і виховання інклюзивних дітей, у тому числі й створення безбар'єрного середовища, можливості підвищення кваліфікації педагогів.

17. Інклюзивна освіта як предмет наукових досліджень в сучасній Україні / А. Є. Тамм, Т. П. Стецюра // Актуальні проблеми державного управління. – 2012. – № 1. – С. 78-86. – Бібліогр.: 34 назви. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdy_2012_1_12 (дата звернення – 18.05.2022).

Розглянуто визначення понять «інклюзивне навчання», «інклюзивний навчальний заклад», «інклюзивна освіта», «механізми державного управління», запропоновані українськими та зарубіжними науковцями. Акцентовано увагу на недостатній розробленості проблематики комплексного механізму державного управління інклюзивною освітою. Досліджено поняття «механізм державного управління» у різних наукових розвідках та підсумовано, що він є сукупністю форм, засобів, методів, правових, організаційних політичних та інших заходів держави, спрямованих на забезпечення розвитку інклюзивної освіти. Зазначено, що в українському суспільстві назріла потреба сформулювати цілі щодо широкомасштабного запровадження інклюзивної освіти, а держава має прийняти рішення щодо створення злагодженого комплексного механізму державного управління такою освітою. Наголошено, що в результаті таких дій буде досягнуто очікуваний результат: ефективна соціалізація осіб з особливими потребами шляхом інклюзивної освіти.

18. Про деякі проблеми впровадження інклюзивної освіти в Україні / В. О. Липа, С. О. Серова // Актуальні питання корекційної освіти. Педагогічні науки. – 2011. – Вип. 2. – С. 121-127. – Бібліогр.: 6 назв. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apko_2011_2_17 (дата звернення – 18.05.2022).

Зазначено, що інклюзивна освіта потребує не лише методичної та матеріально-технічної підготовленості закладів системи освіти, а й змін етичних, психолого-педагогічних і загальнолюдських принципів ставлення суспільства до категорії нетипових людей. Досліджено причини актуальності розроблення методологічних і теоретичних основ впровадження інноваційних освітніх програм і технологій, орієнтованих на якісне вдосконалення процесу

соціалізації осіб з обмеженими можливостями здоров'я. Проаналізовано чотири форми інтегрованого навчання, які застосовують на практиці: тимчасова, часткова, комбінована, повна. Наголошено на тому, що модель повної інтеграції може бути ефективною лише для частини нетипових дітей з відносно високим рівнем психофізичного розвитку, тож часткова і особливо тимчасова форми є доцільними для переважної більшості дітей з особливими можливостями здоров'я.

Список використаних джерел

1. Бевзюк М. С. Особливості підготовки вчителя початкової школи до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі. *Актуальні питання корекційної освіти*. Педагогічні науки. 2017. Вип. 9(2). С. 5–14. Бібліогр.: 6 назв. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/apko_2017_9\(2\)_3](http://nbuv.gov.ua/UJRN/apko_2017_9(2)_3) (дата звернення: 18.05.2022).
2. Гаяш О. В., Кляп М. І. Комплексний психолого-педагогічний супровід дітей з розладами спектра аутизму в умовах інклюзивно-ресурсного центру. *Актуальні питання корекційної освіти*. Педагогічні науки. 2019. Вип. 13. С. 37–47. Бібліогр.: 4 назв. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apko_2019_13_5 (дата звернення: 18.05.2022).
3. Гаяш О. В. Співпраця фахівців у інклюзивному навчанні як необхідна передумова забезпечення корекційної спрямованості педагогічної роботи. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами*. 2015. № 12. С. 99–113. Бібліогр.: 6 назв. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apnvplop_2015_12_10 (дата звернення: 18.05.2022).
4. Глоба О. П., Вихованець Б. О. Охоронно-педагогічний режим в інклюзивному навчанні дітей з особливими освітніми потребами. *Актуальні питання корекційної освіти*. Педагогічні науки. 2020. Вип. 16(1). С. 67–80. Бібліогр.: 4 назв. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apko_2020_16%281%29_8 (дата звернення: 18.05.2022).
5. Горбенко С. Л., Василяшко І. П. Розвиток напрямів STEM-освіти в системі інклюзивного навчання. *Актуальні питання корекційної освіти*. Педагогічні науки. 2020. Вип. 16(1). С. 81–91. Бібліогр.: 4 назв. URL: <https://aqce.com.ua/download/publications/591/554.pdf/> (дата звернення: 18.05.2022).
6. Гордійчук О. Є. Навчально-змістовий ресурс професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи до інклюзивного навчання учнів: аналіз та адаптація. *Актуальні питання корекційної освіти*. Педагогічні науки. 2020. Вип. 16(1). С. 92–104. Бібліогр.: 1 назв. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apko_2020_16%281%29_10 (дата звернення: 18.05.2022).
7. Кольченко К. О., Нікуліна Г. Ф. Концептуальні підходи до впровадження інклюзивної освіти у вищих навчальних закладах. *Актуальні*

проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами. 2013. № 10. С. 12–21. Бібліогр.: 7 назв. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apnvlop_2013_10_3 (дата звернення: 18. 05.2022).

8. Кузава І. Б. Умови організації інклюзивної освіти дошкільників, які потребують корекції психофізичного розвитку. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами*. 2013. № 10. С. 148–160. Бібліогр.: 12 назв. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apnvlop_2013_10_16 (дата звернення: 18.05.2022).

9. Ленів З. П. Когнітивно-компетентнісний компонент готовності асистентів учителів до реалізації командної взаємодії в умовах інклюзії. *Актуальні питання корекційної освіти*. Педагогічні науки. 2019. Вип. 13. С. 110–122. Бібліогр.: 15 назв. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apko_2019_13_11 (дата звернення: 18.05.2022).

10. Липа В. О. Сєрова С. О. Про деякі проблеми впровадження інклюзивної освіти в Україні. *Актуальні питання корекційної освіти*. Педагогічні науки. 2011. Вип. 2. С. 121–127. Бібліогр.: 6 назв. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apko_2011_2_17 (дата звернення: 18.05.2022).

11. Міщенко М. С. Роль практичного психолога як члена команди супроводу інклюзивного процесу. *Актуальні питання корекційної освіти*. Педагогічні науки. 2021. Вип. 17. С. 196–204. Бібліогр.: 4 назв. URL: <https://aqce.com.ua/download/publications/655/622.pdf/> (дата звернення: 18.05.2022).

12. Прядко Л. О. Особливості індивідуалізації навчання в інклюзивному навчальному закладі. *Актуальні питання корекційної освіти*. Педагогічні науки. 2017. Вип. 9(2). С. 144–152. Бібліогр.: 7 назв. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apko_2017_9%282%29_17 (дата звернення: 18.05.2022).

13. Савіцька Г. І. Врахування особливостей формування морально-етичних норм поведінки в учнів з інтелектуальними порушеннями в освітньому процесі інклюзивного закладу. *Актуальні питання корекційної освіти*. Педагогічні науки. 2020. Вип. 16(2). С. 240–249. Бібліогр.: 4 назв. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apko_2020_16%282%29_24 (дата звернення: 18.05.2022).

14. Синьов В. М., Шульженко Д. І. Психологія інклюзивної освіти учнів зі спектром інтелектуальних та аутистичних порушень. *Актуальні питання корекційної освіти*. Педагогічні науки. 2017. Вип. 9(2). С. 190–205. Бібліогр.: 7 назв. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apko_2017_9%282%29_21 (дата звернення: 18.05.2022).

15. Скрипник Т. В. Стратегії класного менеджменту для інклюзивного середовища. *Актуальні питання корекційної освіти*. Педагогічні науки. 2017. Вип. 9(2). С. 215–223. Бібліогр.: 6 назв. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apko_2017_9%282%29_23 (дата звернення: 18.05.2022).

16. Тамм А. Є., Стецюра Т. П. Інклюзивна освіта як предмет наукових досліджень в сучасній Україні. *Актуальні проблеми державного управління*. 2012. № 1. С. 78–86. Бібліогр.: 34 назв. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdy_2012_1_12 (дата звернення: 18.05.2022).

17. Чопік О. В. Психолого-педагогічний супровід дітей з ДЦП в інклюзивному закладі *Актуальні питання корекційної освіти*. Педагогічні науки. 2017. Вип. 9(2). С. 254–262. Бібліогр.: 6 назв. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apko_2017_9%282%29_27 (дата звернення: 18.05.2022).

18. Шевченко Ю. В. Соціалізація дітей з особливими потребами в умовах інклюзивної освіти в Україні. *Актуальні питання корекційної освіти*. Педагогічні науки. 2017. Вип. 9(2). С. 280–289. Бібліогр.: 6 назв. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apko_2017_9%282%29_30 (дата звернення: 18.05.2022).

ПСИХОЛОГІЯ

РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

(аналітичний огляд)

Автор-упорядник:

Гуралюк А. Г., кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, завідувач сектору інформаційно-комунікаційних технологій і наукометрії відділу наукового інформаційно-аналітичного супроводу освіти ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

Вторгнення Російської Федерації на суверенну українську територію показало, що громадяни нашої держави мають високу мотивацію до збройного та інформаційного спротиву загарбнику. Висока національно-патріотична компетентність стає запорукою нашої майбутньої перемоги у визвольній війні.

Огляд присвячено визначенню базових дефініцій та розгляду основних положень національно-патріотичного виховання, пов'язаних із розвитком національно-патріотичної компетентності здобувачів освіти в різних її проявах. В огляді розглянуто сутність і значущість понять «національна ідентичність», «патріотизм», «націоналізм», «національно-патріотичне виховання», «громадянська компетентність», «національно-патріотична компетентність». Схарактеризовано передумови впровадження компетентнісного підходу до розвитку національно-патріотичної компетентності здобувача освіти.

Ключові слова: громадянська компетентність, патріотична компетентність, національно-патріотична компетентність, патріотичне виховання, патріотизм, патріотична свідомість, національна ідентичність.

Патріотичне виховання – це сфера духовного життя, яка проникає в усе, що пізнає, робить, до чого прагне, що любить і ненавидить людина, яка формується.
(В. О. Сухомлинський)

В умовах військової агресії Російської Федерації стало очевидним, що системне національно-патріотичне виховання є важливою складовою національної безпеки України, адже основною перевагою нашої визвольної боротьби стала мотивація. Мотивація до захисту своєї країни, своєї ідентичності, небажання підкорятися загарбнику. Причиною ж такої мотивації є патріотизм і висока національно-патріотична свідомість.

Дослідження наукових публікацій показало, що в Україні приділяється велика увага питанням національно-патріотичного виховання. На законодавчому рівні затверджено документи, що регламентують процес національного виховання для різних ланок освіти [32–54; 1, с. 31–40]. Проте розуміння того, що саме має бути виховано у здобувачах освіти, є неоднозначним. Виходячи з позицій компетентнісного підходу, вважаємо, що результатом національно-патріотичного виховання має стати розвиток національно-патріотичної компетентності здобувача освіти.

На основі аналізу джерел можна стверджувати, що базовими дефініціями для розуміння національно-патріотичної компетентності є такі поняття, як «нація», «національна ідентичність», «націоналізм», «патріотизм», «національно-патріотичне виховання», «громадянська компетентність».

Перше питання, яке ми розглядатимемо в межах аналітичного огляду, – це «національна ідентичність». Український дослідник М. Козловець у монографії «Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації» [2] проаналізував сучасні західні й вітчизняні теоретико-методологічні підходи до визначення понять «ідентичність» та «ідентифікація», дослідив структуру, форми і механізми конструювання ідентичності. Аналіз діалектики глобального й національного, особливостей прояву механізмів формування національної і транснаціональної ідентичності в умовах глобалізації здійснено через призму розуміння тлумачення феномену глобалізації як якісно нового етапу природно-історичного розвитку людства. На тлі процесів глобалізації, міграції та маргіналізації розглянуто соціокультурний простір як поле розгортання ідентифікаційних практик, вкорінених у розмаїтті сфер життєдіяльності людини. Особливу увагу приділено зміні статусу національної держави, перспектив існування національно орієнтованих цінностей. Автор розглядає ідентифікаційні практики України в глобалізаційному та євроінтеграційному просторі, обґрунтовує тезу про визначальну роль української державності та соціокультурних чинників у формуванні національної ідентичності українців, акцентує увагу на актуальній для України проблемі розроблення власної національної глобалізаційної стратегії.

Однією із найбільш відомих є триланкова схема національної ідентичності С. Шульмана [3, с. 559], створена з урахуванням того, що в межах багаторівневої за своїм змістом національної ідентичності, як правило, переважає якийсь один із трьох її варіантів, а інші два виступають менш значущими за своїм впливом чинниками ідентичності. Громадянська, культурна та етнічна ідентичності постають чинниками, які представники тієї чи іншої нації вважають найбільш значущими для об'єднання, свідчать про їх відмінність від представників інших спільнот, чинниками, які й є в остаточному підсумку основою ідентифікації з цією спільнотою. Загальний індекс національної ідентичності, як вважає С. Шульман, містить 10 компонентів, зокрема 5 компонентів громадянської ідентичності, 3 – культурної і 2 – етнічної.

До феномену національної ідентичності зверталась О. Пометун, розглядаючи виклики глобалізації – трайбалістський, або ліберальний та інтеграційний, або раціонально-асоціативний і органічно-містичний, або громадянсько-територіальний і етнічно-генеалогічний, або просто патріотизм і націоналізм [4, с. 62].

У дослідженні Д. Сладкого «Національна ідентичність як фактор національної та міжнародної безпеки» [5] розкрито основні концептуальні підходи до визначення поняття національної ідентичності та її змісту, проаналізовано процеси в зарубіжних країнах, які стали наслідком криз національних ідентичностей, та їх вплив на національну і міжнародну безпеку, визначено сучасні проблеми формування в Україні національної ідентичності та національної ідеї в контексті національної безпеки держави.

Узагалі існує досить чимало досліджень як у світі, так і в Україні з питань національної ідентичності. Згадаємо монографію Л. Нагорної «Національна ідентичність в Україні» [6], в якій національну ідентичність досліджено як категорію соціогуманітаристики, працю Ю. Поліщука «Теоретичні виміри етнічної і національної ідентичностей» [7], де розглянуто сучасні теоретичні підходи до феномену етнічної та національної ідентичності й наукові доробки багатьох інших, таких як І. Іванов [8], О. Картунов [9], І. Кресіна [10], Ю. Семенов [11], Сміт Ентоні Д. [12] та ін.

Бачення командою Президента України В. Зеленського питання національної ідентичності окреслено в оприлюдненій в липні 2019 р. передвиборчій програмі партії «Слуга Народу», в якій воно відображено окремим розділом під заголовком-меседжем «Національна ідентичність і громадянська злагода» [13]. Партія проголосила наміри запровадити «гуманітарну політику, яка сприятиме культурному, громадянському та духовному об'єднанню громадян України».

З поняттям національної ідентичності органічно пов'язана категорія «національна свідомість», яка визначає спосіб самоідентифікації нації, ступінь її інтеграції й консолідації та моделі орієнтації в геополітичному просторі. Національну ідентичність, з одного боку, структурно включено в національну

свідомість як певну соціальну форму, яка демонструє соціальну значущість індивіда, його поведінки, самобутнього розвитку, а з іншого – виходить за межі гносеологічного статусу національної самосвідомості, оскільки як відображення динаміки реконструкції суб'єктивності індивіда і нації постає не тільки суб'єктивним переживанням власної індивідуальності, а й об'єктивно визначається розміщенням у певному соціальному (етнополітичному, культурному) просторі, а отже, може бути засвоєна лише разом із цим простором, що акцентує буттєво-конститууючий смисл ролі національно-культурної ідентичності в сучасному існуванні націй [2, с. 68].

Не будемо докладно зупинятись на питанні національної свідомості, оскільки воно є глибоким, різноплановим і потребує окремого розгляду. Зазначимо лише, що національна свідомість є утворюючою категорією до понять «націоналізм» і «патріотизм».

Питання націоналізму досить суперечливе й багатогранне. Існують сотні досліджень на цю тему. Проте у західній науковій літературі можна виокремити два основні підходи до визначення поняття націоналізму. Перший із них – трактування націоналізму як феномену свідомості на основі, що спричиняє відмову від індивідуального на користь соціуму. Професор Г. Кон, як авторитетний фахівець у цій галузі, зазначає: «Націоналізм - це стан свідомості, за якого лояльність індивіда переноситься на національну державу» [14, с. 9]. Позитивним у цьому підході є пильна увага до психологічного, емоційного аспекту розглянутого феномену. Справді, перш ніж національний інтерес почне реалізовуватись у практичних діях людей, вони повинні набути ідеологічної форми, стати елементом суспільної свідомості, закріпитись у певному емоційному стані індивідів і суспільних груп. З іншого боку, ця концепція обходить стороною питання про те, які чинники покладено в основу процесу формування індивідуальної й суспільної свідомості.

Другий підхід трактує націоналізм як «політичний принцип», суть якого викладено Е. Гелнером. Він пояснює природу націоналізму з огляду на зв'язок між культурою та політикою. На його думку, в основі прагнення до національної державності лежить необхідність захисту національної культури, тобто інститутів створення, збереження й передачі культурних цінностей нації. Таку функцію в сучасному суспільстві може виконувати лише держава. Отже, націоналізм – це насамперед політичний принцип, суть якого полягає в тому, що політична й національна одиниці мають збігатися [15, с. 124].

Український дослідник О. Рак у праці «Патріотизм і націоналізм – дві невід'ємні складові політики (інтроформаційний підхід)» [16] розкрив поняття «патріотизм» і «націоналізм», ґрунтовно розглянувши їх подібність і відмінність та роль несилової взаємодії в українському суспільстві (інтроформаційний підхід). У процесі аналізу наведено наочні типологічні схеми складників патріотизму й націоналізму в розгорнутому масштабі. Проведено порівняльне дослідження ставлення до двох понять інших країн на

прикладі Японії, Франції, Англії. Для прикладу розглянуто постаті видатних патріотів-націоналістів України та сутність їх політичної участі в державі.

Інша українська дослідниця Ю. Руденко у монографії «Консолідаційна модель національної ідентичності: від теорії суверенітету до теорії політичної модернізації» [17] розкрила поняття «патріотизм» як основу внутрішньої і зовнішньої політики, засноване на теорії «великого казана» у формуванні єдиної нації. Найбільш яскраво цю концепцію представляють США. Така концепція забезпечує швидку консолідацію нації та мобілізацію ресурсів перед обличчям зовнішньої загрози, максимум свободи для підприємництва, перетікання капіталів і робочої сили всередині країни.

В. Липинський розглянув поняття патріотизму, визначаючи його як «свідомість своєї території, любов до своєї землі, до всіх без винятку її мешканців» [18, с. 375].

Український педагогічний словник дає таке визначення патріотизму: це «одне з найглибших громадянських почуттів, змістом якого є любов до батьківщини, відданість своєму народові, гордість за надбання національної культури. Патріотизм виявляється в практичній діяльності, спрямованій на всебічний розвиток своєї країни, захист її інтересів. Виховання патріотизму – важлива складова виховної діяльності школи. У процесі вивчення різних навчальних предметів в учнів формуються патріотичні погляди і переконання» [19, с. 249].

Велика українська енциклопедія визначає патріотизм (грец. *πατριότης* – співвітчизник, *πατρίς* – вітчизна) як моральний і політичний принцип, соціальне почуття, змістом якого є любов до батьківщини і готовність заради неї жертвувати власними інтересами. Значущість патріотизму зумовлена його здатністю мобілізувати суспільство, залучати матеріальні та людські ресурси для досягнення певної мети, зокрема в умовах внутрішньої або зовнішньої загрози [20]. Таким чином, патріотизм цінний не тільки сам по собі, а як почуття, що спонукає особистість до певних дій, спрямованих на користь батьківщині, суспільству, народові, тому соціуму, що оточує людину, навіть усупереч особистісним інтересам.

Упродовж останніх років видано низку праць, присвячених дослідженню явища патріотизму як соціального феномену. Серед них дослідження Ю. Івченко «Патріотизм як ціннісна основа національної ідентичності» [21]. У публікації досліджено особливості національної ідентичності, що ґрунтується на патріотизмі як ціннісній складовій будь-якого суспільства. Зазначено, що патріотизм є важливою умовою ідентифікації індивіда в соціумі та підставою для формування національної ідентичності. Проаналізовано зміст понять «ідентичність», «нація», «національна ідентичність», «націоналізм». І. Куян і І. Андрушко [22] розглядають чотири основні моделі (види) патріотизму: етнічний, територіальний, державний та конституційний. Кожен із них має свої прояви, свій конструктивний потенціал щодо зміцнення взаємозв'язку громадянина і держави, але за певних умов може створювати виклики й зумовлювати руйнування такого взаємозв'язку.

Проаналізувавши таким чином основні дефініції, розглянемо їх розвиток за допомогою системи національно-патріотичного виховання.

У Стратегії національно-патріотичного виховання (2020–2025 рр.) зазначено, що в Україні національно-патріотичне виховання є одним із пріоритетних напрямів діяльності держави та суспільства щодо розвитку національної свідомості на основі суспільно-державних (національних) цінностей (самобутність, воля, соборність, гідність), формування у громадян почуття патріотизму, поваги до Конституції і законів України, соціальної активності та відповідальності за доручені державні та громадські справи, готовності до виконання обов'язку із захисту незалежності та територіальної цілісності України, сповідування європейських цінностей.

В основу системи національно-патріотичного виховання покладено ідеї зміцнення української державності як консолідуючого чинника розвитку суспільства, формування патріотизму та утвердження національних цінностей [45].

Питання національно-патріотичного виховання досліджувалось багатьма науковцями, у тому числі співробітниками ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Так, Л. Березівська, Л. Бондар, Т. Добко, А. Рубан, І. Хемчян, вивчали роботу шкільних бібліотек з патріотичного виховання учнів. З метою вдосконалення діяльності бібліотек загальноосвітніх навчальних закладів з національно-патріотичного виховання підготовлено методичні рекомендації, у яких висвітлено основні напрями, методи та форми роботи шкільної бібліотеки, розглянуто питання комплектування фонду літературою національно-патріотичного спрямування, підготовки рекомендаційних бібліографічних посібників, інформаційно-бібліографічного обслуговування учасників навчально-виховного процесу. У додатках вміщено орієнтовний план заходів із національно-патріотичного виховання у шкільній бібліотеці, інтернет-ресурси з питань патріотичного виховання. Видання призначено фахівцям бібліотек загальноосвітніх навчальних закладів, а також буде корисним усім, хто здійснює національно-патріотичне виховання дітей та учнівської молоді [23].

Колектив авторів (Л. Страйгородська, Л. Пономаренко, С. Тарнавська та ін. під науковою редакцією Л. Березівської) створив бібліографічний покажчик «Національно-патріотичне виховання в Україні» [1]. Цей покажчик містить документи, присвячені питанням національно-патріотичного виховання в освітньому просторі України за 2014–2018 рр. У виданні подано нормативно-правову базу з досліджуваного питання, вміщено матеріали, що свідчать про наукове розроблення проблеми національно-патріотичного виховання, представлено доробок освітян щодо виховання громадянина-патріота в різних закладах освіти та творчій спадщині видатних постатей України. В окремих розділах відображено публікації про добротинну та волонтерську діяльність, національно-патріотичне виховання в закладах позашкільної освіти та громадських об'єднаннях, військово-патріотичне виховання молоді.

Українські науковці О. Каплуновська, І. Кичата, Ю. Палець та О. Рейпольська розробили парціальну програму «Україна – моя Батьківщина» [24] на виконання Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді, затвердженої наказом Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 р. № 641 і Плану заходів Міністерства освіти і науки України щодо її реалізації. Зміст програми відповідає вимогам Базового компонента дошкільної освіти, чинних програм розвитку, виховання і навчання дітей дошкільного віку. У посібнику розкрито особливості національно-патріотичного виховання, основні напрями, завдання та зміст роботи з дітьми п'яти-шести років, форми методичної роботи з педагогами, поради батькам. І хоча в явному вигляді зазначені автори не вводять до розгляду поняття патріотичної компетентності, але її детально розглядають, описуючи так звані «показники компетентії».

У більш явному вигляді компетентнісний підхід до патріотичного виховання бачимо у науковому доробку М. Гаврилюка «Національно-патріотична складова професійних компетентностей студентів туризмознавчих спеціальностей» [25]. У статті розглянуто національно-патріотичне виховання студентів туризмознавчих спеціальностей як складову формування їх професійних компетентностей. Змодельовано портфоліо професійних компетентностей майбутнього працівника української індустрії туризму з урахуванням професійних умінь, професійних знань і загальнолюдських цінностей. Введено до наукового обігу поняття «патріотична компетентність». Запропоновано практичний інструментарій для її формування й втілення. Окремі автори розглядають (явно чи ні) патріотичну компетентність як частину громадянської компетентності. Так, Н. Лазуріна визначає громадянську компетентність та її складові (патріотизм і національна ідея), що впливають на процес становлення й розвитку правової держави та громадянського суспільства в Україні. Отже, авторка визначає громадянську компетентність як ключову компетентність особистості тому, що це певний стан людського індивіда, громадянське буття якого є адекватним стану соціуму, в якому цей індивід здійснює власну життєдіяльність. Визначальними характеристиками громадянської компетентності вона вважає патріотизм, моральність, правосвідомість, політичну освіченість, ділову активність [26]. О. Пометун розуміє громадянську компетентність як здатність, спроможність людини активно, відповідально й ефективно реалізовувати громадянські права і обов'язки з метою розвитку демократичного суспільства. На її думку, складовими структури громадянської компетентності школяра є три компоненти: ціннісний (ставлення, ціннісні орієнтації, переживання тощо), діяльнісний (уміння й навички) і процесуальний, або особистісно-творчий (стосується сфери самореалізації). Авторка стверджує, що формування громадянської і соціальної компетентностей є надзвичайно важливим завданням, адже саме вони стосуються реалізації прав і обов'язків особистості, у якій сформовано почуття патріотизму, а також яка має підтримувати

національну ідею [4]. Ю. Підлесна окреслює громадянську компетентність як єдність знань, навичок і вмінь, обумовлених станом розвитку громадянського суспільства та характером його взаємодії з державою [27, с. 9–10].

Т. Ремех у статті «Сутність і структура громадянської компетентності учня нової української школи» [28] визначає сутність і структуру громадянської компетентності учнів, розглядаючи громадянську компетентність як інтегративну характеристику особистості, що уналежнює певний рівень її готовності до активного здійснення суспільного життя. Вона доводить, що сформована громадянська компетентність напряму пов'язана з громадянськістю як духовно-моральною цінністю, світоглядно-психологічною характеристикою людини, зумовленою державною самоідентифікацією, усвідомленням при-належності до конкретної країни. Громадянська компетентність є сукупністю знань, умінь, навичок, переживань, емоційно-ціннісних орієнтацій, переконань учня, які допомагають йому зрозуміти своє місце в суспільстві, відповідальність за себе й свої дії, передбачають усвідомлення себе громадянином, відповідальним за країну й готовим реалізовуватися та працювати тут.

Поняття «Національно-патріотична компетентність» уперше з'являється у статті О. Порохнавець «Наукова інтерпретація сутності поняття «національно-патріотична компетентність» в психолого-педагогічній літературі» [29]. У статті розглянуто місце і роль національно-патріотичної компетентності майбутнього вчителя початкової школи в психолого-педагогічних дослідженнях, а також її зміст і компоненти. Автор зазначає, що у науковій психолого-педагогічній літературі відсутнє визначення національно-патріотичної компетентності, але визначено поняття «громадянська компетентність» і «патріотична компетентність», на основі яких і було виокремлено та введено до розгляду дефініцію «національно-патріотична компетентність».

В іншій статті цього ж автора [30] визначено дидактичні основи, педагогічні умови формування національно-патріотичної компетентності майбутніх учителів початкової школи. Визначено завдання національно-патріотичного виховання, подано аналіз нормативної бази. Проведено аналіз сучасних досліджень щодо порушеної проблеми, схарактеризовано визначення сутності поняття «національно-патріотична компетентність», яка є базовою складовою компетентнісного підходу в сучасній освіті та інтегративною характеристикою особистості, що передбачає й певний рівень психологічної готовності до активного здійснення суспільного життя – патріотичність, національну свідомість. Схарактеризовано завдання закладів вищої освіти щодо формування національно-патріотичної компетентності.

У статті Р. Деменка «Національно-патріотична компетентність як необхідна якість професійної діяльності сучасного педагога музичного мистецтва» [31] розглянуто місце і роль національно-патріотичної компетентності в діяльності педагога музичного мистецтва.

Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді визначає дефініцію «національно-патріотичне виховання» як комплексну системну і цілеспрямовану діяльність органів державної влади, громадських організацій, сім'ї, освітніх закладів, інших соціальних інститутів щодо формування у молодого покоління високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про благо свого народу, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України, сприяння становленню її як правової, демократичної, соціальної держави. Найважливішим пріоритетом національно-патріотичного виховання є формування ціннісного ставлення особистості до українського народу, Батьківщини, держави, нації [43]. Із позицій компетентнісного підходу національно-патріотичне виховання доцільно розглядати як розвиток національно-патріотичної компетентності, тобто під національно-патріотичною компетентністю розуміємо інтегративну характеристику особистості, яка являє собою сукупність знань, умінь, навичок, переконань, переживань, орієнтацій, що сприяють усвідомленню відповідальності й обов'язку перед співвітчизниками і державою.

Список використаних джерел

1. Національно-патріотичне виховання в Україні: наук.-допом. бібліогр. покажч. / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського; [упоряд.: Страйгородська Л.І., Пономаренко Л.О., Тарнавська С.В. та ін.; наук. ред. Березівська Л.Д. ; бібліогр. ред. Пономаренко Л.О.]. Київ :[б. в.], 2019. 368 с.
2. Козловець М. А. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації: монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. 558 с. URL: http://eprints.zu.edu.ua/6217/1/kozlovez_monograf.pdf (дата звернення: 28.05.2022).
3. Shulman S. National integration and foreign policy in multiethnic states // *Nationalism and Ethnic Politics*. 1998. Vol. 4. N 4. P. 110–132. URL: <https://doi.org/doi.org/10.1080/13537119808428548> (дата звернення: 28.05.2022).
4. Пометун О. І. Формування громадянської компетентності: погляд з позиції сучасної педагогічної науки. *Вісник програм шкільних обмінів*. 2005. № 23. С. 18.
5. Національна ідентичність як фактор національної та міжнародної безпеки /Д. Сладкий // *Політичний менеджмент*. 2008 р. № 2(29). С. 110–119
6. Нагорна Л. Національна ідентичність в Україні. Київ ІПіЕНД, 2002.
7. Поліщук Ю. М. Теоретичні виміри етнічної і національної ідентичностей /Ю. М. Поліщук // *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2013. Вип. 2. С. 197–213. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2013_2_16. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/polischuk_teoretychni.pdf (дата звернення: 28.05.2022).

8. Іванов І. Етнонаціональна ідентичність в контексті формування і консолідації української політичної нації. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. Політологія*. 2006. № 76–79.
9. Картунов О. В. Західні теорії етнічності, нації та націоналізму: Навчальний посібник. Київ, 2007. 52 с.
10. Кресіна І. Українська національна свідомість і сучасні політичні процеси. Етнополітичний аналіз. Київ, 1998. 390 с.
11. Семёнов Ю. Этнос, нация, диаспора. Этнографическое обозрение. 2000. № 2. Київ. С.65.
12. Сміт Ентоні Д. Національна ідентичність. *Основи*. 1994.
13. Оф. сайт партії «Слуга народу». Передвиборна програма партії «Слуга Народу». URL: <https://sluga-narodu.com/program/> (дата звернення: 28.05.2022)
14. Kohn H. Nationalism: Its Meaning and History. *Princeton: Van Nostrand*, 1955. 238 p.
15. Геллнер Э. Нация и национализм Э. Геллнер Вопросы философии. 1959. № 7. С. 122–128.
16. Рак О. Ю. Комунікативно-сугестивний вплив інформаційної війни на свідомість соціуму інтроформаційними методами. *Нова парадигма*. 2014. Вип. 122. С. 182–195. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nopa_2014_122_20 (дата звернення: 28.05.2022).
17. Руденко Ю. Ю. Консолідаційна модель національної ідентичності: від теорії суверенітету до теорії політичної модернізації: монографія. Київ: «Видавництво Людмила», 2020. 364 с. URL: https://npu.edu.ua/images/file/vidil_aspirant/dicer/D_26.053.12/Rydenko_monograpi_a1904.pdf (дата звернення: 28.05.2022).
18. Липинський В. Листи до братів-хліборобів: про ідею і організацію українського монархізму. Повне зібрання творів, архів, студії / за заг. ред. Я. Пеленського. Т. 6. К. 1. Київ : Філадельфія [б. в.], 1995. 472 с.
19. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ, 1997. 375 с. URL: <https://hum.edu-lib.com/szbrannoe/goncharenko-s-u-ukrayinskiy-pedagogichniy-slovník-onlayn> (дата звернення: 28.05.2022).
20. Велика українська енциклопедія. Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво» за участі Інституту програмних систем НАН України, 2015–2020. URL: <https://vue.gov.ua/Патріотизм> (дата звернення: 28.05.2022).
21. Івченко Ю. В. Патріотизм як ціннісна основа національної ідентичності. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/1159> (дата звернення: 28.05.2022).
22. Куян І. А., Андрушко І. П. Правовий патріотизм як оптимальна модель державницької ідеології України. *Часопис Київського університету права* 2018/3. URL: http://kul.kiev.ua/doc/CHAS18_3.pdf (дата звернення: 28.05.2022).

23. Хемчян І. І., Бондар Л. М., Добко Т. В., Рубан А. І. Патріотичне виховання у шкільних бібліотеках: методи та підходи: метод. рек. [наук. ред.: Л. Д. Березівська, Т. В. Добко]; НАПН України, Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського. Київ, 2017. 103 с. (Серія «На допомогу професійній самоосвіті працівників освітянських бібліотек»; вип. 16).
24. Каплуновська О. М., Кичата І. І., Палець Ю. М. «Україна – моя Батьківщина». Парціальна програма національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку [за наук. ред. О. Д. Рейпольської]. Тернопіль : Мандрівець, 2016. 72 с.
25. Гаврилюк А. М. Національно-патріотична складова професійних компетентностей студентів туризмознавчих спеціальностей. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. пр. / Нац. акад. пед. наук України, Ін-т проблем виховання. Київ, 2016. Вип. 20(1). С. 99–112.
26. Шморгун О. Основний зміст поняття «українська національна ідея» // Розбудова держави. 1997. № 6. с.10–19.
27. Лазуріна Н. П. Патріотизм та національна ідея як ціннісні складові громадянської компетентності особистості. Вісник житомирського державного університету. Випуск 6 (72). Філософські науки. ЖДУ. 2013 р. С. 32–35.
28. Подлесная Ю. Е. Гражданская компетентность в современном обществе: политологические аспекты формирования и развития: автореф. дисс. канд. полит. наук: спец. 23.00.02 «Политические институты, процессы и технологии» / Ю. Е. Подлесная. Москва, 2006. 22 с.
29. Ремех Т. О. Сутність і структура громадянської компетентності учня нової української школи. *Український педагогічний журнал*. 2018. № 2. С. 34–41. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ukrpj_2018_2_7 (дата звернення: 28.05.2022).
30. Порохнавець О. М. Наукова інтерпретація сутності поняття національно-патріотична компетентність в психолого-педагогічній літературі. Зб. наук. пр. Херсонського державного університету. Педагогічні науки. 2015. № 67. С. 395–399.
31. Порохнавець О. М. Дидактичні основи формування національно-патріотичної компетентності майбутніх учителів початкової школи. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології : науковий журнал / МОН України, Сумський держ. пед. ун-т ім. А. С. Макаренка ; [редкол.: А. А. Сбруєва, О. Є. Антонова, Дж. Бішоп та ін.]. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2015. № 5 (49). С. 350–355.
32. Деменко Р. Національно-патріотична компетентність як необхідна якість професійної діяльності сучасного педагога музичного мистецтва. Особистісно-професійна компетентність педагога: теорія і практика: матеріали III Всеукраїнської наук.-метод. практ. конф. (20 лют. 2019 р.) / за заг. ред. Л. В. Серих. Суми : НІКО, 2019. С. 88–92.

Список нормативних документів

33. Закон України від 18.01.2001 № 2235-III «Про громадянство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14> (дата звернення: 28.05.2022).
34. Закон України від 6.03.2003 № 602-IV «Про Державний Гімн України». URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/602-15> (дата звернення: 28.05.2022).
35. Закон України від 28.11.2006 № 376-V «Про голодомор 1932–1933 років в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/376-16> (дата звернення: 28.05.2022).
36. Закон України від 09.04.2015 № 314. Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у ХХ столітті, URL: https://uon.cg.gov.ua/web_docs/2143/2015/09/docs/%E2%84%96314%D0%B2%D1%96%D0%B4_09.04.2015.doc (дата звернення: 28.05.2022).
37. Закон України від 9.04. 2015 № 315-VIII «Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939-1945 років». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/315-19> (дата звернення: 28.05.2022).
38. Закон України від 09.04.2015 № 316. Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років, URL: https://uon.cg.gov.ua/web_docs/2143/2015/09/docs/%E2%84%96_316%D0%B2%D1%96%D0%B4_09.04.2015.doc (дата звернення: 28.05.2022).
39. Закон України від 09.04.2015 № 317-VIII «Про засудження комуністичного і націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їх символіки» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19> (дата звернення: 28.05.2022).
40. Указ Президента України від 13.11.2014 № 872 «Про День Гідності та Свободи». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/872/2014> (дата звернення: 28.05.2022).
41. Указ Президента України від 13.11.2014 № 871 «Про День Соборності України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/871/2014> (дата звернення: 28.05.2022).
42. Указ Президента України від 14.10.2014 № 806 «Про День захисника України». URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/806/2014> (дата звернення: 28.05.2022).
43. Указ Президента України від 11.02.2015 № 69/2015 «Про вшанування подвигу учасників Революції гідності та увічнення пам'яті Героїв Небесної Сотні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/69/2015> (дата звернення: 28.05.2022).
44. Указ Президента України від 16.06.2015 № 641 Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, Заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у

- загальноосвітніх навчальних закладах». URL: https://uon.cg.gov.ua/web_docs/2143/2015/08/docs/%D0%BD%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%B7%D0%9C%D0%9E%D0%9D%D0%B2%D1%96%D0%B416.06.2015%E2%84%96641.zip (дата звернення: 28.05.2022).
45. Указ Президента України від 22.02.2017 №17/2016 «Про заходи з відзначення 100-річчя подій Української революції 1917–1921 років». URL: <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/17/2016> (дата звернення: 28.05.2022).
46. Указ Президента України від 18 травня 2019 року № 286/2019 «Про Стратегію національно-патріотичного виховання». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286/2019> (дата звернення: 28.05.2022).
47. Постанова Верховної Ради України від 28.01.1992 № 2067-XII «Про Державний прапор України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2067-12> (дата звернення: 28.05.2022).
48. Постанова Верховна Рада України від 19.02. 1992 № 2137-XII «Про Державний герб України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2137-12> (дата звернення: 28.05.2022).
49. Постанова Верховної Ради України від 18.12.2018 № 2654-VIII «Про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2019 році». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2654-19> (дата звернення: 28.05.2022).
50. Постанова Кабінету Міністрів України від 17.10.2018 № 845 «Деякі питання дитячо-юнацького військово-патріотичного виховання». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/845-2018-%D0%BF> (дата звернення: 28.05.2022).
51. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 08.09.2009 №1494 «Про затвердження Плану заходів щодо підвищення рівня патріотичного виховання учнівської та студентської молоді шляхом проведення на постійній основі тематичних екскурсій з відвідуванням об'єктів культурної спадщини». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1494-2009-%D1%80> (дата звернення: 28.05.2022).
52. Наказ Міністерства освіти і науки України від 07.09.2000 № 439 «Про затвердження Рекомендацій щодо порядку використання державної символіки в навчальних закладах України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/ru/v0439290-00?lang=uk> (дата звернення: 28.05.2022).
53. Наказ МОН від 31.03.2017 № 519 «Про затвердження Плану заходів Міністерства освіти і науки України щодо вшанування пам'яті Героїв Небесної Сотні». URL: <https://imzo.gov.ua/2017/03/31/nakaz-mon-vid-31-03-2017-519-pro-zatverdzhennya-planu-zahodiv-ministerstva-osvity-i-nauky-ukrajiny-schodo-vshanuvannya-pam-yati-herojiv-nebesnoji-sotni/> (дата звернення: 28.05.2022).
54. Наказ Міністерства освіти і науки України від 29.08.2019 № 1038 «Про внесення змін до наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 № 641». URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-vnesennya-zmin-do->

[nakazu-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini-vid-16062015-641](#) (дата звернення: 28.05.2022).

55. Лист МОН від 16.08.2019 №1/9-523 «Про національно-патріотичне виховання у закладах освіти у 2019/2020 навчальному році». URL: <https://imzo.gov.ua/2019/08/23/lyst-mon-vid-16-08-2019-1-9-523-pro-natsional-no-patriotychne-vykhovannia-u-zakladakh-osvity-u-2019-2020-navchal-nomu-rotsi/> (дата звернення: 28.05.2022).

ДОВІДКОВЕ ВИДАННЯ

АНАЛІТИЧНИЙ ВІСНИК У СФЕРІ ОСВІТИ Й НАУКИ

Довідковий бюлетень

Вип. XVI

Електронне видання

Відповідальна за випуск С. В. Лапаєнко

Підписано 19.07.2022. Зам. № 3182/3.

Видавець ТОВ «ТВОРИ».

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції серія ДК № 6188 від 18.05.2018 р.

21034, м. Вінниця, вул. Немирівське шосе, 62а.

Тел.: 0 (800) 33-00-90, (096) 97-30-934, (093) 89-13-852, (098) 46-98-043.

e-mail: info@tvoru.com.ua

<http://www.tvoru.com.ua>